

ČRTOMIR IN BOGOMILA.

Novela. — Spisala Lea Fatur.

I.

Nad Ljubljano migljajo zvezde. Noč je poletna, vonljiva. Visoko kipe zvoniki cerkva, križi na njih se bližajo zvezdam. Tiho je mesto in barje, tiho se plazi Ljublanica med vrbjem in barjem, negibno stoji drevje, ne gane se trava, ne oglasi ptica. Barjan hiti iz čolna na dom. On ve, kaj pomeni ta tihota: Ročna noč je. Raz Krim plavajo, nad Mirnim vstajajo, po barju plešejo bele megle, se izpreminjajo, goste. Zli duhovi so to. Maliki, ki so jih častili nekdanj. Zbirajo se ročne noči, groze zvonikom in cerkvam: Ne boš svetilo več dolgo v višino in daljavo, pozlačeno znamenje naše sramote! Mladi vitez — krščanstvo — ki je prepodilo zmaja poganstva, ta mladi vitez se je postaral, stari zmaj se je pomladil. Zvonovi močno glasi, ne boste budili več dolgo k molitvi! Pride čas spoznanja. Tedaj bota naša razum in srce človekovo, naša bota dan in noč. Slajšo pesem nego je vaša, zvonovi, zapojemo mi ljudem: o svobodi uživanja. Pojoč zagrnemo s cvetjem razpad in smrt, da bo drvil človek slep vanje, ko ga ne bote več dramili, zvonovi močno glasi . . .

Mirno poslušajo zvoniki pretenje: Zbirajo se zli duhovi in prete tako že stoletja. Toda primiglja danica in zvonovi se zganejo; zmagovito hiti po mestu in barju, od gora do gora, do vrhov sneženih planin, budi in kliče pesem njihova: Zaman, o temne noči, je vaše pretenje! Bežite, megljeni zmaji nevere! Gre po svetu, gre po mračnih vaseh in mestih zvonov glas, prodira skoz zaprta vrata in okna v odprta srca: Ave Maria!

Ave Maria! Ljubljeni glas! Strah sanj beži. Trudne oči izpregledajo, roka, še težka, se bliža čelu, usta zašepčejo: Zdrava Marija!

Ave Maria! — Zvonov glas je prodril v sobico šentflorjanskega predmestja. Mati je odprla trudno oko, sklenila roki: „Razsvetli, Marija, um mojega sina.“ — Ave Maria! V sobici poleg materine je planil iz mučnega sna sin, se ozrl v jutranji mrak in siknil: „Prokleti zvonovi! Kako dolgo še!“

Ponosen mladenič je to. Uporno samozavest mu rišejo navzgor sileče obrvi na visokem, vzbočenem čelu. Uporni so gosti, v zatilniku na metlo pristrizeni lasje, ki se zavijajo na čelu in ob ozkih sencih; uporen in mogočen je ravni, podvinjeni

nos. Ali pod njim so se povesile brčice na žalostna usta; na nežno zarisani, skoraj dekliški bradi, ni moštva, na upadlem, podolgastem licu ni rdečice zdravja. Velike kolute pod okom kažejo, da beži mladeniča spanje mirnih in zdravih duš; zastrta zenica z bledomodrim robom pripoveduje, da ni še našel harmonije med zunanjim in notranjim svetom. To je dr. Niko Črnič, filozof in pisatelj.

Ave Maria! — Drug za drugim se oglašajo zvonovi, glasniki trdne, ponižne in upajoče vere — zmagujoče vere, Niko! Prelepo poje svetega Jakopa zvon, odgovarjajo mu trnovski, frančiškanski, mogočno, s polnim glasom oni v stolnici.

Skoz vrata, ki ločijo mater od sina, prihaja njeno glasno šepetanje: „In Beseda je meso postala“ . . . Mladi doktor stisne usta. Skrivnostne besede — kako so delovale nekdanj nanj! Zdaj je zatonilo vse. Poezija krščanskih resnic mu je postala laž, in te laži, ne bote je več dolgo označjali, zvonovi!

Ježno zasikne v zenici, pogled se ustavi blizu edinega okna, ob mizi, ki se že nerada opira na podvinjene, z zmajevo glavo okrašene noge. Na njej leži kup knjig in spisov. Le-ti bodo pomagali, da bo odzvonilo zvonovom in lažem za vselej . . . Ali od brezverskih spisov na mizi se mladeniču nehote posili v spomin, kako je bilo, ko je gledal to mizo v otroških dneh. Tedaj je hodil v prvo šolo; živel je še oče, živeli sestra in brat Miro. Mati je kupila mizo v starini. Postavila jo je sred sobe in razlagala možu, otrokom in sosedam: „Poglejte! Taka miza, pa samo štiri goldinarje! Miza iz črešnjevega lesa. Velika je, lahko bomo sedeli vsi pri njej; raztegne se in skrči — pogledajte, tako!“ — In veselili so se vsi velike mize. Mati je jemala dijake na hrano, da je laže plačevala stanovanje — saj so rastli otroci, draginja in potrebe. Mati pa je zapala, se trudila rada: Saj ne bo vedno tako. Ali kakor je prevarilo življenje ubogo mater, tako jo je prevarila tudi miza. Pokazalo se je kmalu, da je vegasta, treba jo je bilo podlagati. Tako je stala v sobi dolgo vrsto dni — dokler niso polagoma izginjali od nje ljubi obrazi . . . Prvi je šel oče . . . Letanje po stopnicah mu je prineslo pljučnico. Na njegovo mesto je sedel nov dijak. Materi je

bilo živeti z malo penzijo, Niko je bil šele v tretji šoli. Mati se je ločila od očeta s tolažbo svidenja onkraj groba; v sanjah je videvala mnogokrat rajnega moža in vsakokrat je potem molila: „Gospod, če nemara še trpi v vicah, reši ga! Marija, pelji ga v sveti raj! Tam se zopet vidiva!“

Uboga mati! Nikdar in nikjer ga ne boš videla več! Iz njegovega prahu zraste morda trava, morda cvetlica? Kaj vemo mi filozofje, ki vemo vse, kaj vemo o tajnih poteh življenja?

Druga je izginila od mize starejša sestra. Sključila se je prežgodaj pri šivalnem kolovratu. Dolgo je budil Nika njen suhi, votli kašelj. Ko je umolknil — je bilo prazno in tiho — in tihota je legla težka na srce. — Mati se je tolažila, da pride angel po njo, da jo je vzela volja božja.

Uboga mati! Kako je prazna tvoja vera!

Tretji je izginil od mize Miro. Duša polna poezije, očesi polni duha, krasni rjavi zvezdi, kako sta žareli še v poslednji uri! Bil je nadarjen fant, takrat v četrti šoli. Budil je lepe nade; a že se mu je bližala skepsa, dvom o življenju... Da je živel, morda bi bil zdaj na Nikovi poti, na poti obupnosti. Toda Miro se je rešil. Še je sklepal roki ob glasu zvona in umrl je s križem na ustnicah. In mati se je tolažila, da je tako lepo umrl...

Uboga mati!

Četrta je izginila od mize mlajša sestra, nežnopolta, plavalasa Nika. Hodila je v drugi letnik pripravnice, ko ji je čarala potuhnjenka jetika rdeče rože na lice. Mati se je veselila hčerinega navideznega zdravja — ali tiste rože so bile rože smrti. V blodnih poslednjih urah je iskala sestra vedno svoj beli, od prijateljice ji podarjeni rožni-venec. Trpela je silno. Vzelo ji je besedo, iskala je nekaj z očmi. Domislila se je mati, da želi morda duhovnika. Prihital je vedno pripravljeni tolažnik in prijatelj bolnikov, ki je spremil tudi brata na težki poti. Prihital je župnik Martin in umirila se je umirajoča ob njegovi molitvi; s trepetajočo roko je pokazala vsem križ, stisnila ga na srce in umrla.

O vem, sestra moja! Hotela si reči neverni in razdvojeni duši: Glej, v tem znamenju umrjem, da zopet vstanem v njem! Uboga sestra! Dobra je tolažba ob taki uri — toda ti ne vstaneš nikdar!...

Tedaj je štel Niko devetnajst let in je bil v sedmi šoli. Svoji sestri v spomin je napisal črtico o junaških dušah, ki gredo v smrt velike v veri, trdne v upanju, nepremakljive v zvestobi. Črtica je prišla v dijaški list, obudila je zanimanje tovarišev. Bilo je mnogo vprašanj po pisatelju, še celo

iz Prage je vprašal mlad filozof po njem. Tovariši so se zedinili v mnenju, da je Niko velik talent, da prihajajo Sloveniji boljši časi. To ga je ojunáčilo; poslal je nato svojo črtico v javnost. In ko je žel priznanje tovarišev, ko je slišal vzpodbudne besede starejših znancev, tedaj se je spuščal dalje, na podlistke in povesti; glava mu je kar šumela načrtov in misli. Profesorji so ga svarili: Ne preveč, ne prehitro! Matura je prva! Potem spoznanje življenja. Le počasi, previdno napredujoč postanete res lahko priznan pisatelj. Zakaj pri nas je veliko poklicanih, pa malo izvoljenih.

Morda so imeli prav profesorji, previdni in strogi možje. Toda Niko se je čul že tolikokrat počaščeneža z imenom veleuma, da so šle take besede in svarila bolj mimo njega. Čaka naj, ko ga je kar raznašalo navdušenje, ko so mu v spanje sledile bujne slike — med njimi ena, mila in krasna, ki ji ni vedel ne pravega obraza, ne imena, ki mu je lebdela pred dušnimi očmi, ne da bi jo mogel prijeti. Zdelo se mu je samo, da jo pozna že dolgo... Bila je to bela slika nje, ki jo je iskal na dijaških plesnih venčkih, na izprehodih, v samoti; nje, ki mu je branila, da bi se spuščal lahkomišlno v znanja, da bi zagazil v beznico — kajti nobena onih deklet, ki so spuščala mreže svojih pogledov za prihodnjim možem ali tudi samo za čestilcem — nobena ni nosila nadzemske črte njegovih sanj.

Matura je šla po sili. Veleum ni željan odlik. Nastalo je vprašanje, kam? To se pravi: Nastalo je to vprašanje za njegovo mater in druge ljudi — zanj ne. On se je hotel posvetiti popolnoma in samo pisateljevanju. Mati je snovala in pričakovala še vedno, da se odpočije nekoč pri sinu župniku. Do osme šole se ni branil Niko, dasi so ga napadali včasih, po navadi mladih ljudi, različni dvomi. Toda zdaj so ga svarili drugi: Ni za inteligentnega fanta, da se zakoplje v bogoslovje. Dovolj mladeničev nam je že ugrabila moč nazadnjaštva. Kaj bi počel narod, da izgubi takega veleuma? Narod — paradna figura naših egoističnih teženj — seveda ne bi mogel preboleti take izgube!

Mati je prosila sina, naj izpolni njeno željo. Prosila je tudi gospé nekaterih rodbin, kamor je zahajal sin, naj mu svetujejo na pravo pot. Pomilovalen zasmeh je bil njen delež: Kaj ustavlja svojega sinu na poti slave? Ta in oni je nesrečen, ker ga je silila mati v neljub mu stan... Tedaj je stisnila revica oči, da ne vidi več pred seboj belega župnišča. Izročila je Bogu tudi to poslednjo nado in prosila, da bi oštal sin vsaj dober in veren.

Nagovarjala je Nika, naj ne trati časa, naj si poišče službe pri železnici, pri pošti ali pri sodniji. Sin se je smejal: Kako naj se upreže pisatelj v težki voz prozaične službe? Hotel je živeti pisateljivanju — upal je, da bo tudi živel od pisateljivanja. Zopet so ga svarili profesorji in mu priporočali univerzo in službo: Učenje in razmišljanje, velikomestni milje — vse to bo prava podlaga pisateljivanju, stalna služba pa mu bo trdna opora. Priporočali so mu modroslovje, svetovali, naj gre in naredi vsaj doktorat iz te vede. Niku je končno dopadel doktor pred lastnim imenom — to se bo pač imenitno bralo: Spisal dr. Niko Črnič! — in se je napotil po doktorat.

II.

Dež je padal v debelih curkih, vozovi so drdrali po ozki ulici, blato je kropilo velika okna, v katera so se ozirali mimoidoči. Na pragu hiše je stal postrešček, v veži kovčeg, lesen in boren — kovčeg slovenskega abiturienta, ki se odpravlja z doma na doktorsko pot.

Pri vegasti mizi si je podpirala mati glavo in je skrivala solzni obraz v pripas. Dva prvošolca, ki sta prišla ravnokar s kmetov, sta strmela v mladeniča, ki je naredil že maturo, ki je že pisatelj, ki se odpravlja tako daleč, oj mnogo dalje nego je od njihove vasi do Ljubljane. Njima se še niso posušile solze slovesa, kako težko mora biti šele njemu?

A ni mu bilo prehudo, Niku, tisto deževno popoldne, ko je zapuščal prvič mater in dom. Kaj je mati, ako tudi revna in preprosta, kaj je človeku domači kraj, to je občudil Niko šele tam, ko so gledale vanj tuje hiše, tuji ljudje. Pri slovesu se je pa držal možato: Imel je dvajset let, zdrav je bil in neizkušen. Korak je namerjal na pot slave in — če bo prav — tudi dobička. Moškočno je rekel materi: „Ne jokajte, mati! Preživim se in še Vam kaj pošljem. In ko končam, pobijemo to staro ropotijo, gremo iz predmestja na glavni trg, v novo hišo, v svetlo, udobno stanovanje; tam Vam bom najel deklo, da bote živeli kakor gospa.“

„Kaj to! . . .“ je jecala solzna mati: „A pravijo, da boš izgubil vero v velikem mestu . . . Ni mi do tega, da bi bila gospa . . . Vajena sem hudega, a najhujše bi bilo zame, da se izneveriš Bogu . . .“

„Čemu poslušate vsako babše in si težite srce,“ je odgovoril Niko in odšel v deževni dan. Naglih korakov je hodil, komaj ga je dohajal postrešček, naglih korakov, da bi prišel čimpreje iz tesnih

razmer in malenkostnega obzorja domovine, ki mori veleume in ustavlja vsak polet duha. Lipe na Resljevi cesti so kimale odhajajočemu, tivoljski kostanji so gledali nevoljno na vlak, ki je odnašal toliko njihovih zvestih tovarišev.

Prve dni v velikem mestu je toliko novega, da ne prideš k sebi. A kmalu se oglasi moreče domotožje: Kje si preljuba, kranjska dežela, bele planine, mične vasi, tihi obrazi za zelenim rožmarinom, znane, zlate duše, kje ste? Domači glas! Kako se te razveseli žejna duša, kako se čuti Slovenec šele na tujem Slovenca. — „Izgubil boš vero,“ je trepetala sluteča materina duša — in res: Oni visoki, zlati oltarji, na katerih so stolovali materini svetniki, kako hitro so se rušili pod streli topov moderne filozofije. Nastala je praznina v Nikovem in v drugih mladih srcih. Napolnili so jih z oboževanjem vede, narave, umetnosti, človečanstva. A zdelo se je, da ne zadoščajo ta mašila. Zato so se mladeniči vdajali tu pijanstvu, tam razuzdanosti . . .

Ubogi mladeniči! Bivajoč od doma so pozabili pravega bistva slovenske duše — globoke vernosti. V zakajeni beznici so se shajali, pili, kadili in kleli „mračnjaštvo“ svojega naroda.

Tačas je bila namreč že zrastle na Slovenskem četa, ki si je bila pripravljala tla s tihim, neumornim delom. Vstala je močna in silna — da obrani „krst častni in svobodo“ svoji domovini. Nanjo so predvsem letele zabavljice in kletvine Nikovih sošolcev.

Niko je zahajal sicer redko med te vrste tovariše. Ni ljubil praznega zabavljanja. Pač pa je sklenil z drugimi vred, da poizkusi rešiti, kar se da rešiti iz teme; njegovi somišljeniki in on hočejo odpirati neukemu ljudstvu oči s predavanji, knjigami in gmotnimi podporami. Toda našel je malo sodelavcev in on sam ni prav vedel, kako naj se razvije nameravano delo; predvsem ni bil za to, da se napada in sramoti vera. Takrat še ni sovražil glasu zvonov. Prišlo je polagoma. Mati mu je pisala večkrat z nerodno, težko roko; izpuščala je cele zloge, vsako ločilo — vendar je sin razumel materino zlato dušo, njeno skrb. Pošljala mu je potic, domačega kruha in sebi od ust pritrganega denarja. Treba je bilo. Kajti ni se živelo na Dunaju od obljubljenih podpor in od umišljenih honorarjev. Pisateljivanje se je ustavilo ob razmotrivanju toliko drugih stvari; misel je podila misel, osnova osnovo — in čas je hitel. —

Prihajali so skupaj ti mladi možje in se pogovarjali o položaju v domovini. Dolgolasi Pepič, ki je obetal, da postane slaven kipar, jurist Jadran,

ki je govoril samo o narodnem gospodarstvu, in slikar Radovan, ki je želel prekositi Rafaela.

„Kranjsko je zagrnila taka tema, da je ne razsvetli niti tvoja luč,“ je zbedel Pepič Nika.

„Kaj bo ta,“ je menil malovažno Radovan; „nam je treba Črtomira, ki bi peljal pogansko vojsko nad črne roje. Toda naši Črtomirji so vsi enaki — ta za službo, ta za žensko — pa se izneveri.“

„Le molči,“ mu je oponesel Pepič, „saj se boš tudi ti: Oltarne slike so delo, ki pri nas še nekaj nese.“

Radovan je vzdihnil: „Ali umeješ ti, Jadran, kako je modernemu človeku pri duši, ko slika laž? Kajti vsi ti Kristusi in svetniki, kaj so drugega nego sama laž?“

Resno je pokimal jurist: „Moderne slike Kristusa in svetnikov so res laž in zato ne obujajo nobenega čuvstva v preprosti narodovi duši. Vsi ti Kristusi so samo človek, Vi ne morete več ustvariti božanstvene slike, ki bi dvigala duha. Ni več vere v to, kar delate, kako naj bo delo umetnina? Tudi Vi, pisatelji, ste izgubili polet. Materija vleče k tlom. Zdi se, da smo zapravili vsak čut za umetnost, in ravno zato ni bilo še nikdar toliko kričanja o njej kakor naše dni. Vse se prereka, kaj je lepo? Iz narodnogospodarskih ozirov moram samo obžalovati, da smo izgubili narodni umetniški čut, da smo nastopili pot, po kateri nam ne bo sledil narod...“

„Kaj pridiguješ?“ je zakričal Radovan. „Mi hočemo izobraziti narod, mi ga hočemo iztrgati iz verig mračnjastva...“

„Poderite cerkve, prelijte zvonove, postavite na griče kipe svobode, ljubezni!“ je deklamoval z vinjenim glasom kipar.

„Prelijte zvonove, vlijte topove, da branite dom zoper nasilje močnejšega! Nered požira povzročitelje nereda — kje je gospodarska modrost?“ se je razburil Jadran in si popravil zapestnice, kakor da misli pomesti gospodarski nered.

„Kaj govoriš, da zaostajamo pisatelji?“ se je razvnel tudi Niko. „Kaj se ni razvil naš jezik zadnje desetletje do nepričakovane višine in lepote? In kaj nas ni cela vojska mladih?“

„Cela vojska vas je, da,“ je povzel ironično Jadran. „To je ravno: Veliko poklicanih... Začnete, a kje ostanete, kadar bi moglo prinašati Vaše delo, oplojeno od izkušenj življenja, šele pravi sad? Ne tajim, da se je razvil jezik. Lep je, res. Lep in krasen je naš jezik. Žal pa, da zakriva vaše melodično žuborenje nedostatek idej. Kje so naše vodilne ideje? Kje je delo, ki bi dalo narodu poleta, upanja, vztrajanja? Vi razdirate. Kje nam

je drama? Še je najlepša ona, katero nam je naslikal Prešeren...“

„Kaj! Črtomirja? Postaviti ga v zgled? Zdaj te poznam, Jadran! Ti si reakcionar, ti boš zlezal kmalu pod klop. Prešeren je videl gotovo v duhu našo dobo in pokazal nam je žalostnega junaka. Da nam ni nikoli zapustil tega spomina sramotne slovenske upogljivosti!“

Silno se je razmahnil kipar, toda prijemalo se ga je vino, napadal ga je spanec, uklonil je glavo. Radovan in Jadran sta pila pogumno dalje na slavo domovine in umetnosti, na pogin črnih vran, ki prete Kranjski pogubo. Pisatelju modroslovcu se je stožilo, molče je zapustil tovariše. Sprejela ga je temna ulica, sprejel vlažni vzduh jesenske noči. Redko so gorele luči po ulici, redko so stale zvezde na nebu. Niko pisatelj se je ozrl na jug. Tam trepeče zvezdica, v njo se ozira morda materino oko. Na domovino, na skromno in ljubo, gleda ona zvezda. Da bi ji naznanjala slavo njenih sinov! Da bi izšel iz te male krpe, ki je tako borno mala na zemljevidu, da bi izšel iz tega naroda, ki nima prave zgodovine, da bi izšel nov rod, ki bi prekvasil vse Slovane z mislijo edinsti in bratstva, in začela bi se nova zgodovina, nova doba... .

Hladno je zavelo od severa in opomnilo Nika, da se spušča v meglene fantazije. Toda kaj niso to lepe fantazije? Kaj bo govoril trezni jurist, ki gleda in pozna samo številke! Duh pesnikov sluti, kaj prinese prihodnost, beseda pesnikova to prihodnost snuje, pripravlja ljudi nanjo. Seveda nam pesnik ne sme kazati Črtomirjev — Črtomirji rušijo slovanstva stebra stare, te Rimu prodane duše ne bodo razumele nikdar slovanske misli in poslanstva! Pač je Bogomila najnežnejša slika vsega pesništva, ali kaj nam je hotel povedati Prešeren ž njo? Zatajevanje in uklonjenje pod križ naj rodita velikost posamniku in kraljestvu? Beži, Prešeren, tak nauk ni za našo dobo! In vendar! Kako moč ima ravno „Krst pri Savici“ do mladih, do vzletnih duš! Ko ga je čital Niko prvič, so mu ostale visokopoletne besede neizbrisne v spominu. Kako ga je pretresel dušni boj junaka, ko stoji premagan, vendar ne ponižan ob slapu Savice! Ne premaga ga sovražnikovo orožje, premaga ga Bogomilina nežna ljubezen, premaga ga resnica, ki zveni iz njenih besed, premaga ga ljubezen do domovine, ki bo, pod znamenjem križa, varna tujih napadov. O, lepa je vajina ljubezen, Črtomir in Bogomila, vredna, da je nadahnila prvaka pesnikov k slavospevu, ki je postal slavolok njegovega spomina. Da bi nam postavil kdo na oder ta dva junaka... .

Kesno se je vrnil Niko tisto noč v stanovanje. Ž njim je bil boj za Karantanijo, ž njim sta bila Črtomir in Bogomila. Sledili so mu v spanje, govorili so vneto, prepričevali so drug drugega. Ko se je poslavljajl premagani junak, mu je rekla bela Bogomila: „V poznih vnukih bo vstal pevec, ki bo opeval najino ljubezen, Črtomir . . .“

„Ti ležiš, zaspana duša, ko se navdušujeva midva vso noč za umetnost? Imaš še kaj kranjskega brinjevca?“

Tako sta prilomastila k Niku tisto jutro Pepič in Radovan in sta prepodila lepe slike drame, ki naj bi bila Črničju trajen spomenik slave.

III.

Ne vrne se več rada poezija, občutljiva in nežna, kadar jo prepodí proza s tako osorno besedo. Izginile so lepe slike, zavest, ki je navdajala pisatelja, da pokaže svetu in Jadranu, da je zmožen ustvariti tudi Slovenec kaj velikega. Nika je prijelo nekaj čudnega. Čez dan so lebdele nejasne slike pred njim, ponoči so stale ostro začrtane okrog postelje, izginile so, kadar je odprl oči. Čutil je, da ne bo dosegel višine pisateljskega hrepenenja. Videl je, da uničuje resnica, kar je ustvarila domišljija, in vedel je, da mora podpirati in prekvasiti resnica vsako delo. A resnica se mu je umikala. V domovini pa so kritikovali. Očitali so mu meglenost, površnost in nezrelost. Pisatelj se je čutil užaljenega: Nehvaležna je domovina; On strada in se trudi za narod — a narod! — ni čuda, da ne rodi tak narod velikih mož — saj jih ni vreden. In če bi jih imel — jih ubije. Pustil bo Niko vse in šel med pometače, ki žive brezskrbno, krasno življenje. Če se upa pasant kritikovati jih, mu zametejo oblak prahu pod nos, ob pisatelja se pa dreza in obreza vsakdo. Vse bo pustil, kakor so pustili drugi, kadar so si stekli doktorat in dobili službo. Tako je grozil Niko, ali prijatelji so ga ustavljali: Kaj bo rekel narod? Pusti kritike, naj kritikujejo, to je njihov posel. Kdo se meni zanje? Kritike so mnenje poedinca, ki je nanj vplivalo razpoloženje pri čitanju, osebna zavist ali slaba prebava. Nad slovensko revščino se ni uspel še veleum. Pisatelj ne more, kakor bi hotel, ker ga tlačijo malenkostne naše razmere — sicer bi bili doživeli pri nas že prava čuda. — Niko je uvaževal take in enake besede in ni šel med pometače. Skrbel je pa, da je prišel čimpreje pod doktorski klobuk. Nekega lepega dne so oznanili časniki domovini pomembno vest: Vrši se promocija . . .

Pred njim so šli čudni glasovi v domovino. In niso mu zvonili, ko je prihajal, da predrami in reši narod, in niso ga sprejeli odprtih rok. Starejši gospodje so ga motrili ironično, mlajši zavistno: Eden več, ki išče kruha . . .

Še mati, ona, ki je trpela toliko pomanjkanja zanj, ga ni sprejela s posebnim veseljem. Plaho je motrila sina, plaho ga je izpraševala . . . Smejale se je osorno: „Dovolj sem star, mati . . . Ako verujete, ne branim Vam . . . Jaz ne morem več. Nebesa — ni jih. Prostor, v katerem plava nebroj od vetrov slučaja nanesenih svetov, ni dom Boga, ne bogov. Pekel — ni ga. V osrčju zemlje gori ogenj, ki ugasne v teku časa. Ogenj pekla gori samo v našem srcu. Duša — ni je. Zavest, da živimo, to je vse. Vse, kar je, je gnilo, treba je podreti, uničiti, in sezidati novo. V novem svetu ne bo revščine, mati.“

Jokala je mati, uboga žena. Molče je stregla sinu, ki je nosil na sebi pečat pogubljenja. Pravili so ji, da piše strašne stvari. Sram je je bilo Boga in ljudi, jokala je in molila. Lepega stanovanja, prijetnega življenja ob sinu ni bilo, s strahom je jemala, če ji je prinesel kak denar: Če ne lepi na tem denarju poguba pohujšanih duš . . . Dijake je morala odsloviti, da ima sin prostora in miru — zdaj leže na vegasti mizi njegovi spisi, zdaj mu roje po glavi misli, ki bodo prenovile svet . . .

Zvoní, zvoní. Niko stisne glavo v blazino: Prokleti zvonovi! Prelijte jih v topove, postreljajte in porušite vse, kar se ustavlja novemu redu. Prokleti zvonovi! Zvonijo kakor njemu v zasmeh . . . Rekli so mu, pravijo mu prijatelji, modri možje: Poišči si službe! — Niko se je obotavljajl, a uvidel je sam, da se ne more utopiti v revščini. Začel se je lov na službe. Tu ga je priporočil ta, tam oni. Vsak je obetal, da poskrbi, da dobi mladi pisatelj službo, v kateri mu bo možno bogatiti našo literaturo. Ali! Skoro se je zavedel, da bi moral zatajiti samega sebe, ako bi dobil tako ali enako službo, spoznal je tudi, da ginejo v mladih ljudeh prevratne ideje, kadar dobe kos kruha in se jamejo bati zanj. Pa mu tudi niso hoteli dati nikakršne službe. Namigavali so mu, da se je preveč izpostavil; oženi naj se in uredi tako svoj kredit. Zakon in premoženje dasta možu neko podlago, na kateri bi dobil potem službo. Oženi naj se. Niko ni mislil na tako jasno rešitev položaja. Že so mu iskali, svetovali in izbirali nevesto. A nobena ni bila zanj in on ni bil za nobeno. In če bi tudi bila ženska zanj — mlada glavica se zaljubi v pisateljsko slavo — toda to ne odločuje vedno. Ženitev je kakor vojna, v kateri izkušaja drug drugemu iztrgati več koristi. Če ima hči kaj

dote, gleda mati tudi, kam jo da in komu; če je mati slepa, so tu prijatelji, varuhi, ki imajo odprte oči. Pisatelj, ki hoče biti na Slovenskem samo pisatelj, je izobčen iz liste priporočljivih zakonskih kandidatov. Vpoštevalo bi se pač veliko premoženje, bogati sorodniki — a!i kdaj je imel slovenski pisatelj veliko premoženje in bogate sorodnike! in da bi imel take sorodnike, kaj ga ne bi zatajili — reveža pisarja? Premoženje in služba — to velja pri nas, človek uživa toliko ugleda, kolikor zasluži denarja. Take razmere seveda niso mogle roditi pri Niku posebnih, velepoteznih del... Potreba najnavadnejših reči potlači najvišji polet duha. Kar je spisal Niko, je šlo za stare dolgove; novi predujemi so čakali novih del. Kritika pa je sprejemala neprijazno spise, ki so nosili pečat naglosti in pisateljevih potreb; brezobzirni uredniki so mu vračali poslane stvari s poučnimi opombami. Toda če bi ga kritikovali samo pri stranki, ki je bila od nekdanj sovražna svobodi duha —; a nepoznani kritiki so se oglašali v lastnem taboru. In mati je jokala tolikrat: „Pravijo, da so tvoji spisi pohujšljivi, prepovedani so po šolah... O, da sem doživela to od svojega sina...“ Večkrat je pritisnilo mladega duha k tlom, večkrat se je vprašal, če ni bolje, da postane hinavec med hinavci in laže za kos belega kruha. Ali vselej je dvignil zopet uporno glavo, vračala se mu je vera v lastno moč, zavedal se je zopet, da spiše delo svetovne slave. Naj le bije prava ura — umolknilo bodo zavistne in okorne duše, on pa bo zrl raz višino svoje slave pomilovaje na ves svet. Dozoreti mora sad, počakati je treba, da pride, kdo ve odkod in kako, zunanji vtis, ki razreši, kar vre in šumi v prsah in možganih. — „Treba ti je, da se zaljubiš,“ so mu govorili prijatelji. „Ti ne čutiš sam, ti ne čutiš živo, torej nas se more ogreti, kar nam nudiš. Ljudje bero radi o ljubezni, o dolgih objemih in blaznih poljubih. Ti pa govoriš vedno o nekem delovanju, a ne poveš, ne kaj, ne kako... Piši rajši o ljubezni.“

Niko se je smejal težke duše. V koga naj se zaljubi? V koketo, ki zna samo obračati oči in zavijati lase na najmodernejši način? V žensko, ki je duhovita in vsled tega zaljubljena sama v sebe? V žensko, ki je od sebe vrgla vero, balast prosvetljenim dušam? V žensko, ki sedi pokorno za ognjiščem, kuha in krpa in čaka moža? Tak vzor ni bil zanj. Še je lebdela pred njim bela podoba njegovih sanj — nobeni podobna je odganjala vsako drugo žensko sliko.

Bilo je na sv. Rešnjega Telesa dan. Ulice so se ogrnile z zelenimi vejami, okna so se ozaljšala s cvetjem in svečami, stare mamice ljubljanske

so izvlekle svojo poročno obleko iz omare, moške črne suknje, svetle svetinje. Bil je dan lepote. Kot beli oblaki so hodila semtertja dekletca razpuščenih las, sveče v rokah, posebljena nedolžnost. V postelji je poslušal Niko slovesni glas zvonov, korakanje in hitenje ljudstva po ulici, materino ropotanje po kuhinji. Rano je bila mati vstala, kakor je bila vedno njena navada ta dan. Niko se je spominjal, kako je včasih klicala očeta in otroke — takrat, ko je bilo še polno ljubih obrazov ob vegasti mizi —: „Hitro k maši! Potem ni nikjer več maše, dokler ne mine izprevod!“ — Niko se je spominjal, kako se je veselil vselej tega dne, kako si je dal napraviti v sedmi šoli črno obleko za procesijo in si je bil izposodil cilindar. Najlepša v izprevodu je bila tedaj sedma šola: vsi cilindre, nageljc v gumbnicah in svetle čevlje. S ponosom je zrl razrednik nanje. A tam pod zelenimi vejami pri Belem volu — kdo je gledal žalostnih oči izprevod — kdo se je umaknil v vežo, da ne vidi mladine, ki bo živela, se veselila, tačas ko bo ona... Zavita v črno pelerino, da zakrije upadle rame usmiljeno-radovednim pogledom, obraz bel kakor stena, taka je gledala njegova sestra poslednjikrat slavo Rešnjega Telesa...

„Vstani vendar!“ Ne, ni mu rekla mati tiste besede, navadne na ta dan. Tiho mu je postavila mleko na omarico, tiho je odšla in zaprla vrata za seboj. Odšla je k maši. „Vstani vendar!“ Burno je trkalo na vrata, Niko je planil iz postelje, spoznal je glas Pepičev in Radovanov, ki sta si ustanovila pred kratkim svoj hram umetnosti v bližini stolnega mesta, a sta bivala več po mestnih kavarnah nego v tistem svetem hramu. Niko jima je delal včasih družbo po cele noči, včasih pa je pozabil popolnoma nanju. Ni mu bil prijeten pogled na prijatelja, ki sta in bosta dosegla prazen nič — kakor on — a zopet jih je vezala ista usoda revščine, isti nazori.

„Kakšna moč vaju je vrgla že navsezgodaj iz postelje?“ se je čudil Niko in se obuval. Umetnika sta vihrala širokokrajne klobuke: „To je naša slika: Mi spimo, kralj Matjaž spi! Po cesti pa gre črna vojska — zgodaj vstaja naš sovrag. Vse pobožne družbe in bratovščine z banderi in svečami se že gnetejo okrog stolnice. Vstani, kralj Matjaž! Še letajo črne vrane...“

„Morda vidimo tudi našega Jadrana v izprevodu,“ se je domislil Niko in si nadrobil kruha v mleko, tačas ko sta razmetavala tovariša spise po mizi.

„Gotovo!“ je pritrdil Pepič. „Tak narodnogospodarski talent! Stopil je v službo in se oženil bogato. Prost je samo umetnik.“

„On sedi zdaj na baržunastem stolu, hodi po parketu in je s srebrno žlico. To je plačilo značajnih mož, mož, ki imajo stalno službo,“ je pristavil Radovan in se ozrl po borni pisateljevi sobi.

Hiteli so za izprevodom. Marsikak karajoč pogled jih je ošvignil, ko so se porivali glasno, razdiraje slabe šale, skoz špalirje ljudi, ki so spremljali in gledali veselo pisani trak, kateri se je pomikal slovesno po vijugastih ulicah. Gorele so sveče, dehtelo je cvetje. Zvončkljalo je. Poklekovali so pobožni in pravoverni, hladno je gledala skeptična duša trkanje na prsi in klanjanje, hladno je poslušala pesem Kruh angelov. Besede blagoslova so hitele preko ljudskih glav na vodo in polja, puške so prasketale, top z Grada je pokal. Potem so vihrala bandera, svetili so se mašniški plašči, zlato nebo, monštranca — pesem nadzemske lepote, nerazumljive vneme — ne, ni te poslušal Niko popolnoma hladno. V duši je zavaloval spomin, kako je vodila mati dete k oltarju: „Tam stanuje ljubi Božek v zlatem plašču.“ — Gledale so tedaj otroške oči, niso razumele, ali so verovale — gledajo zdaj oči — ne razumejo in ne verujejo. Čudež, ki poklekajo pred njim tisoči vernih, je njemu le slepilo gospostva željnega svečeništva. Kaj, Niko, zanimivo je gledati tisoče nespametnikov, gledati jih z usmiljenim usmevom modrejšega.

Beli oblaki, kodraste glavice, vonj cvetja, plamen sveč, ljubko premikanje drobnih nožic . . . kaj ne bo letos konca te nedolžne male vojske? Odkod se jemljejo, kdo jih je pozval? So to nove, sveže moči, ki nadomestijo stare? V naš tabor mora ta svet in naša bo prihodnost! — In tudi drugi . . . Kaj so nastopili letos v tolikem številu, se ne boje več opazk, posmehov? Zdaj se svetijo trakovi in zvezde: deželni glavar, odborniki, uradniki — ne sramujejo se in se ne boje. A vse to je vendar sama laž, Niko, sama laž . . .

„Glej Jadrana!“ je opozoril Pepič na mladega uradnika v suknji z našivi, ki je malomarno pogledal umetnika. Glejte, kako koraka, hlapec! Nikdar ne bo užival slave svobodnih umetnikov!“

„Toda on ima cele podplate,“ je opomnil Radovan. Niko pa se je zamislil; premišljeval je globoki pomen te opazke.

Tedaj je prišel v procesiji mimo oddelek dam, ki so svetile sv. Rešnjemu Telesu.

Svilene obleke, zlate verižice in široki pasovi, ponosne peče, debele sveče, dolgo, neznansko dolgo se je vilo mimo molčečega. Potem so prišli beli oblaki — potem . . . Žvenkljanje, plamen sveč, vonj . . . Je šla res ona mimo? Odkod se je vzela,

kdaj se je vtelesila? Bela podoba njegovih sanj, sladki, drobni obrazek, oči rjave, umne in velike, usteca kakor jagoda, lica nadahnjena z milino rož.

Zdrava Marija, milosti polna . . . Da, to je bil njen glas . . . „S poti! Nazaj!“ — Da, to je bil redar . . . Roka, ki ga je vlekla iz gneče — to je bil Pepič. „Kaj si se zamaknil v rajsko slavo?“ — Da, to je vprašal Radovan.

„Kdo je ona? ali je ona tam? povejte!“ prosile so usta in oči. Pepič se je zakrohotal: „Slava kranjske dežele, ljubi moj prijatelj! Vidim, da imajo tvoji kritiki vendarle prav: Ti ne izražaš svojih misli dovolj jasno. Ona . . . Bilo jih je danes nenavadno mnogo. — Katera teh brumnih duš pa je ustavila tvoj umetniški pogled?“

„Zijala pasejo, izprevod motijo,“ so mrmrali ljudje. Prijatelji se niso zmenili za to. Prerinili so se do belih oblakov, preleteli neženirano vrsto dam, a ko je pokazal Niko z očmi: „Ona je!“ sta ga izvlekla tovariša iz gneče v prazen kot neke ulice, kjer sta mu stiskala sočutno roko. „Čestitam!“ je rekel Pepič. „Tvoj kip postavimo na Glavni trg, pred njeno hišo.“ — „Čestitam!“ je hitel Radovan, „hočeš, da te naslikam v samomorilni pozi? à la Gorki ne vleče več.“

„Kaj hočeta? Govorita vendar pametno!“

„Kaj hočeva? Ljuba duša! Našel si zarjo slave — nesrečno ljubezen. Dante je zagledal Beatriko! . . . Ali misliš morda, ti zvezdoklatska duša, misliš, da bi bil opeval Petrarka Lavro, ako bi bil podpisal zakonsko pogodbo ž njo, ali Prešeren Julijo, ako bi mu bila kuhala prave kranjske žgance? Bila ti je potrebna nesrečna ljubezen“ . . .

„Ali zakaj nesrečna?“ ga je prekinil prijatelj užaljeno. „Kdo je ta deklica? Govoriš, kakor da je kneginja. Kaj nimam jaz nikake prihodnosti?“

Pepič je deklamiral: „Ta deklica je nedosegljiva zvezda! O pač, prijatelj! Prihodnost je tvoja: ko se izstradaš, te spremi hvaležni narod pompozno v grob, govorili bodo bombastično o tvoji ljubezni do svobode, in Helena Svetlinova, takrat mati jezičnih otročajev, ti vrže morda venec v grob — ne, še to ne, izmoli pač očenaš zate.“

„Helena Svetlinova?!“

„Da, Helena! Umeješ zdaj, da je tvoja ljubezen nesrečna, da je našel Dante Beatriko?“

„Kaj Beatrika . . . To ni tisto . . . To je . . .“

Ni izrekel misli, ki mu je privrela na usta — naglo se je okrenil in hitel k stolnici. Slišal je še zaničljivo besedo Pepičevo:

„Tudi ta je proč! V mračnjaštvo zavede Dalila Samsona! Črtomirstvo nam je prešlo v meso in kri . . .“

(Dalje.)

ČRTOMIR IN BOGOMILA.

Novela. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

IV.

Helena Svetlinova. Že dolgo je bila znana Niku po imenu. Hiša njene matere je bila stara, mogočna stavba na Glavnem trgu. Mati je bila vdova po veletrgovcu, starokonservativna dama. Helena, njena edinka, je imela postati dedinja velikega premoženja. Zelo izobrazeno, umno in brumno dekle. Najmlajša prednica cerkvene dekleške družbe, najvztrajnejša pevka na koru, sotrudnica pri vsaki karitativni prireditvi, udeleženka pri vsakem pobožnem izprevedu. Dve zimi je bila pač nastopala na veselicah in plesiščih. Večkrat je bil Pepič njen plesalec. Imela je mnogo čestilcev. Z ironičnim posmehom je sprejemala njihove poklone, vedoč, da veljajo njenemu denarju. Rada je zapletala plesalca v mučen pogovor o stvareh, ki mu niso šle. Na plesiščih se govori vendar o lepoti, o oblekah, o srcih, o ljubezni . . . Kdo bi govoril tu o resnobnih stvareh, o znanstvenih problemih . . . Izkazuje se, so rekli. Toda Helena je kmalu izgubila s plesišč in promenad. Videli so jo samo še na samotnih izprehodih in v cerkvi. Vedno s knjigami v roki, vedno gladko oblečeno, skromno počesano. Tedaj se je raznesel glas, da se napravlja v samostan. A drug glas je ovrigel prvega: Privatno študira — naredila bo maturo in šla na univerzo. Doktorica hoče biti.

„Morda res naredi maturo,“ je dejal Pepič Niku, „a potem gre — morda le še v samostan. Škoda, da si ni osvojil nihče njenega srca, škoda njenega denarja . . .“

„Ti jo poznaš!“ je vzklikal takrat razburjeno Niko. „Ti jo poznaš, ti me moreš seznaniti z njo. Ne čudim se, da se je naveličala vaših poklonov . . . Zdi se mi, da je iskala, kakor tista kraljična iz pravljice, pravega moža, zdi se mi, kako so pomilovalno gledale te rjave oči puhlobo, ki se ji je klanjala za njen denar . . . O, kdor bi ji znal prav govoriti! Kdaj bi že izpremenila svoje nazore in svoje pobožne šege, da je našla veliko in močno dušo. Jaz ji hočem govoriti, jaz ji razjasnim pojme življenja, in moja bo ponosna Helena, moja bo sreča . . .“

„In velika hiša in merniki denarja . . . In da se to zgodi, postaneš hinavec in podrepanik — vem. Ali vem tudi to, prijatelj Niko: Če se ti tudi posreči pri hčeri, ne posreči se ti pri materi.

Drugačni može so se že poklanjali za Helenino roko: posestniki, veletržci, uradniki z zlatim ovratnikom —; nikdar pa se še ni osmelil pisatelj . . . Razen nemara — če bi imel naprodaj svoje prepričanje . . .“

„Kaj mi podtikaš misli in namene, katerih nimam! Obljubujem ti pri vsem, kar je svobode vrednega: Nikdar ne omaja mojega prepričanja ženska beseda! Kaj bi z ženo-pobožnjakinjo! Toda ko bi pridobili to dekle za naše misli, ko bi bilo njeno bogastvo nam na službo . . .“

„Dobro, dobro, Niko! O prvi priliki; a ne pozabi obljub . . .“

Čudovita radost se je bila polastila oni dan Nika. Življenje je ležalo pred njim kakor prijeten vrt pod visoko goro. Na gori stanuje slava, po gori se pehajo in trudijo sinovi domovine, a izmučeni ne dosežejo vrha. Niku je usoda prihranila pot; v vrtu bo sadil nežno cvetje in slava bo prišla sama k njemu, priklical jo bo vonj njegovega cvetja, da mu bo spletla venec iz njega, venec, ki ne uvene nikdar. Razvezal se je jezik, razpletla se je misel, hitelo je pero. In vse, kar je mislil in pisal, je bila Helena. Le včasih je prišla mučna misel, dvom. Ali pregnala ga je samozavest: Kaj ni on prvi modernik, kaj ni preučil vseh sistemov, kaj ni preiskal vseh poti? Kako ne bi preveril sicer umne, toda neizšolane mlade deklice, kako bi ne imponiral njeni materi, staromodni meščanki? — Hodil je in meril tlak pred Helenino hišo, hodil je in motril vedno zaprta vrata, nepristopno zažrnjena okna: Kdaj se odpro zanj, kdaj bo stopal pod visokimi stebri, po zavitih stopnicah kot gospodar, kot mož? — Mati je tarnala: „Avgust se bliža, kje bo stanarina? Drv je treba nakupiti za zimo. Vroče je in jaz hodim v volneni obleki.“ — „Ne bojte se, mati! Kmalu ne bo treba ne stanarine, ne drv. Stanovali bomo v lastni hiši, drva bomo sekali v lastnem gozdu, obleko si daste novo narediti. Oženim se bogato in plačam.“ — Mati je vzdihnila: „Ti se ženiš? Da bi ti Bog dal modro ženo! Pa kje se ženiš? Kdo te bo vzela? Bojim se, da bo zeblo to zimo, če bom čakala tvojih drv.“ — Založnik mu je pisal: „Kaj aktualnega. Vse premeleto, ne vleče več.“ — Odgovoril mu je: „Založim sam in vidimo, če pojde.“ — Kako sladka misel, da ne bo več odvisen od založnikov in urednikov! Kaka dela

bodo prihajala iz njegovih brezskrbnih rok, ko ne bo treba misliti na hrano, stanarino in druge puščobe . . .

Protiv poldnevu je bilo, ko je bil privihral Pepič: „Ona je na gradu! Bliza se epohalni trenutek! Zaveži si kravato à la Rakovec, razčesi si lase à la metla, obleci baržunasto jopico in glej, da me ne boš blamiral.“

„Kje je? Kaj dela?“

„Ljuba duša,“ je pomirjeval Pepič, „kaj naj dela? Neumnosti si izmišljuje. Zdi se, da se uči, ker ima s seboj kup knjig in je ž njo gimnazistka Alma, ki že dolgo želi poznati tebe.“

Kameni po Dijaški ulici, nerodni in izpodmekljivi, kako ste plesali in drčali tisti dan pod nogami! Krasna pot, zakrita z vejami bukev in gabrov, prepletenimi od dehtečega srobrot, kako veselo si se vila navzgor! Potem solnca vroča kopel, sopar iz razbeljene detelje, resni grajski zid, klopice pod akacijami in — tam na poslednji, pred staro bastijo, nad smrekovim gajem — slamniki in ženska krila. „Rdeča bluza, črno krilo in ozkokrajni slamniki, to je Helena. Bela obleka, široki slamniki, to je Alma, ljubko, sanjavo in premožno dekle.“ Tako je razložil Pepič. A potem — kje ste ostale, globoke besede, pripravljene in premišljene za tisti hip? Stal je pod ognjem ljubih oči, slišal je Pepiča govoriti s posebnim naglasom: „Naš pisatelj Niko Črnič . . .“ Zakaj ni rekel ‚doktor‘. Ta nesrečni tesar nerodnih kipov! Kar zazibalo se je na malih ustnih Heleninih in hitro je pristavil Niko: „Doktor modroslovja. Že ponovno sem prosil Pepiča, naj me ne predstavlja kot pisatelja. Pisatelj-začetnik: kaj komu mar . . . Oseba, s katero se seznanja, ni morda niti slišala še nikdar o njem . . . Pri nas je zdaj že težko zapomniti si imena vseh pisateljev in pesnikov.“

Nasmehnile so se oči, spregovorila so usta: „Skromnost je zelo lepa čednost, a precej neznanca. Ne karajte prijatelja, ki je ponosen na Vaše ime, ne sumničite nas navadnih ljudi tolike preprostosti: Medve z Almo sva že prebrali in komentirali vsako Vašo besedo, in to z zanimanjem, ki ga zaslužijo Vaše misli in spretnost, s katero jih izražate.“

Alma! Tedaj šele se je spomnil, da ni pozdravil dekletca v kratkem krilu, čigar oko je gledalo oboževaje vanj. Zardel je, se priklonil Almi in pogledal Heleno, negotov so li tiste besede poklon ali graja. Pepič se je veselil vidno tovariševе zadrege in ni izpregovoril. Helena je dvignila nežne obrvi in poudarila: „S posebnim zanimanjem; ker midva, gospod doktor, sva vojaka

dveh nasprotnih si taborov, a vestna straža mora vedno opazovati gibanje sovražnikovo.“

„Ga že ima!“ je vzkliknil Pepič in vrgel svoj klobuk v zrak. Klobuk se je obesil na akacijino vejo, Niko je pogledal na smreke in se poklonil: „Nerad bi se bil s tako nežnim sovražnikom. Toda ako želi gospodična, da poizkusiva orožje — na službo sem . . . Prosim gospodično najprej pojasnila, zakaj vidite v meni sovražnika, saj gori gotovo Vam kakor meni srce za ta krasni kraj in ljubi ta naš dragi, toda zaostali narod. Zastopnik sem struje, ki želi uvesti tudi Kranjsko v moderni milje, in taka struja vendar ne more biti antipatična izobraženemu človeku, razen ako ima oči zavezane s črno prevezo.“

„Dobro se je odrezal,“ se je zaklel Pepič in Alma je razširjala oči; Helena pa je pokimala resno: „In ker nimamo zvezanih oči, gospod pisatelj, vidimo, da Vi domovino rušite, da tirate narod v prepad, ker napadate staro trdnjavo krščanstva . . .“

„Trhla trdnjava, gospodična, ki razpade sama ob sebi. Krščanstvo se je preživelo. Skoro bomo čakali razpad cerkva, gospodična . . .“

Pogledala ga je pomilovalno: „Odkriti ste. Da bi bili vedno tako, izpregledal bi marsikdo, ki vam veruje. Razpada cerkva ne bomo doživeli, gospod, pač pa bomo doživeli razpad vaših brezbožnih zvez in delovanja. Naše cerkve! Tekla je kri na Francoskem zanje, tekla bi tudi pri nas, da se jih upa dotekniti brezverska roka.“

Zardel je vdrugič: „Ne mislim na silo, gospodična . . . Prišlo bo samoobsebi. Že niso cerkve več tako polne, kot so bile, ljudstvo se prebujajo, si išče vede, zabave, razvedrila. Bolj ko bo napredovala svoboda misli, bolj zapuščeni bodo hrami malikovanja. Kdo se še zmeni za glas zvonov? Včasih so ustavili vsako delo, kadar je zazvonilo opoldne . . . In zdaj? Še kak star možicel je se odkrije . . .“

„Žal, da je to res,“ je potrdila Helena. „Toda to izvira iz napačne sramežljivosti. Marsikdo moli v srcu, a sram ga je odkriti se, prekrižati se, da se ne izpostavi zasmehu. A krščanska zavest ni umrla, ona dremlje samo. Prišel bo čas, ko se bo odkrila zopet vsaka glava, ko bo blagrovat vsakdo glas zvonov, znak miru, svobode, ljubezni do bližnjega. Kajti kdor bo izkusil vaše čase, se bo rad povrnil k našim.“

Bil je poldan in oglašili so se zvonovi, kakor pečat na prepričevalno izgovorjene besede Helenine. Vstala je, ne čakavši odgovora, se prekrižala in pregovorila čudovite besede, pozdrav iz daljnih poljan detinstva: „Angel Gospodov . . .“

„O ljuba kranjska dežela! Zdaj šele vem, da sem doma.“ Pepič je vzkliknil, vzel klobuk raz akacijo in pozdravil. Odšla sta, za njima je hitel glas zvonov in glas molitve — — —

Zamišljena sta se ločila prijatelja. Niko ni pokusil kosila; črtice, ki jih je bil začel pisati in ki so bile polne Helene, so ga gledale porogljivo z mize; mati je govorila o stanarini, drvih, čevljarju, ki se drži trdovratno načela, da morata iti delo in denar iz roke v roko. Hiša na trgu, krasno dekle, gozdi — vse to je splavalo v nedosežno višino.

Toda spoznal se je bil s Heleno in ni se smel prestrašiti svojega ponesrečenega prvega naskoka, ali pravzaprav izpada sovražnikovega. Pozdravljajo jo je zjutraj, iskal opoldne, srečaval zvečer. In glej, tudi Helenine oči so iskale njega, Helena ni odklanjala njegovega spremstva. Ljubila je pregovarjanje in bila je preponosna, da bi se ozirala na omejene nazore in navade domačega mesta. Tako so se mu nekega dne odprla vrata ponosne hiše, in v veliki dvorani, ki je imela prostora za tri njegova stanovanja, je stal pred gospo milih oči, skromne zunanosti, preudarne besede. Ni mu imponirala posebno. Menil je v svoji kratkovidnosti, da je, kakor njegova mati, sužnja svojega otroka. Pozneje se je uveril, da so tudi rodbinski odnosi pri premožnih ljudeh drugačni kot pri siromakih. Tu sin ali hči, ki se je vzpel na materinih žuljih do boljšega hruha — tam mati, ki je oboževana, ker ji ni bilo potreba nikdar, da vzdržuje otroke s trdim delom, mati, ki ima vedno lepe obleke, mati, ki nastopa v družbi, mati, ki ima tisočake, s katerimi razpolaga po svoji volji... Ji je bilo ljubo ali ne, da je zašel v njeno hišo? Niko ni vprašal, samo da so ga pozdravljale Helenine oči. — Pač se je plela med njim in Heleno večna vojska; on je poizkušal dobiti njo v svoj tabor, toda zaman... Včasih se mu je posrečilo spraviti Heleno izven okopov — ali njena zadrega ni trajala dolgo. Premišljevala je, sestavljala in pobila zopet sovražnika. — „Vera,“ ji je rekel, „kaj je to? Veruje tisti, kdor ne ve. Sedaj vemo toliko, da ne moremo verovati. Vi pravite in pravili so skoz tisočletja: Bog je ustvaril svet, ga vlada in vzdržuje. Zdaj pa je dokazano, kako nastajajo svetovi, sami od sebe, iz večnega gibanja, večne materije.“

Zaiskrile so Helenine oči: „A odkod dokaz, da je materija večna? Kako more spoznati materija sama večnost, svet in drugo? Ob nečem stalnem se razvijajo vekovi, nekaj stalnega je merilo in vodilo gibanja v svetovju — in to stalno, kaj je?“

„Kaj naj bo! Nič! Moderni človek ne more verovati starim bajkam. Recimo, da je res nekaj nad nami — potem se razvije samoobsebi vse drugo, in mi smo tam, kjer ne moremo in nočemo biti... Kako naj verujem v Kristusovo božanstvo? Zakaj so nas odgojili z bajkami?“

Prodirno so ga pogledale rjave oči; razsvetlile so se v ognju navdušenja: „O, ta bajka je gibalo, ki giblje ves svet in nas. Kristus v vseh časih in narodih pred nami in za nami. Slavjen v raznih podobah in oblikah, prerokovan in čakan, iskan in željen, Kristus v vseh vekih sreča in mir človeškega srca. In tudi vi, ki sovražite njegov nauk, tudi vi verujete... Kako bi sovražila nekaj, kar vem, da ni? More li človek, vzgojen v krščanskem zraku, biti popolnoma neveren? Ne. To je moda prinesla, kakor je prinesla smešno ozka krila. Poglejte si, gospod doktor, prav globoko v srce in povejte odkrito: Ali res ne verujete v Stvarnika?“

Zardel je. A ni si hotel pogledati na dno srca. Morda bi našel tam pravo domačo vero, trdno in stalno — a on je ni hotel najti... Kaj bi rekli tovariši? Kaj bi rekel svet, ki pričakuje od njega, da razžene v svoji domovini davne megle. Molčal je; toda Helena se je zavedala svoje zmage in je nadaljevala: „Govorite, vi moderni, kolikor hočete o svojem brezverstvu: V dnu vaše duše bdi klic po veri. In bolj ko omamljate svojo dušo s trupom sofizmov, bolj kriči duša... Iz tega razpora izvira vaše sovraštvo do vere in Cerkve...“

Ni ji vedel pravega odgovora, zato ji je rekel, da se je rodila za tri stoletja prekesno. — Mirno se je nasmehnila Helena: „Bog pošlje vsakega človeka o pravem času na svet — prišli ste vi — prišli smo tudi mi. Čas ni samo vaš, dokler smo mi tu...“

Ni ji odgovoril. Ljubil jo je in k tlom ga je tiščala misel, da Helena ne bo nikdar drugačna. Bela in meglena se je ozirala neka postava med njo in med njega. Poznal jo je, najnežnejšo sliko vsega pesništva. A kaj bi hotela Bogomila od njega? Zatajevanje je njeno geslo, njemu pa se hoče slave, ljubezni. —

Bila se je med njima, tiho, a vztrajno — bitka, kot se bije v naši dobi v posamezniku in v splošnem. „Naš čas je čuden, nestalen,“ je modrovala Helena. „Zdaj pokoplje staro, zdaj zavrže novo. Naš čas je neodkrit, revolucionaren. Težko leže vojske v vzduhu, izumevajo se orožja za ubivanje tisočerih in — razpisujejo se nagrade za varstvo mater. Samo Kristus, kralj miru, zadržuje preteči pogin.“

„Kako dolgo?“ je odvrnil. „Izpodkopani so temelji zgradbe, na kateri stoji Kristus — on pade, svet se zavrti v divjem plesu...“

„On ne pade! In ko bi padel, pokopal bi pod ruševinami tudi tiste, ki podirajo.“

Pogledala ga je svareče in proseče — molče je šel od nje.

Ljudje, katerih posebna naloga je, da vse opazujejo in vse registrujejo, so komentirali tudi njegovo občevanje s Heleno. Ustavljali so ga, izpraševali, mežikali, šepetali. Pepič mu je prinašal različne opazke, mati ga je svarila: „Ne bodi neumen, delaj! Nikdar ti ne bo dala ona bogatica svoje hčere.“ A videl je pisatelj, da raste njegov ugled, kar občuje s premožno dedinjo. Zamalo se mu je zdelo, silno zamalo: Ne moč duha, le moč denarja daje človeku veljavo... In to, kar so pričakovali drugi, kaj se ni odmikalo njemu z vsakim dnevom? Jeseni, pozimi in v novi pomladi ni izpremenila Helena še za las svojih nazorov, ni postala nič manj bojevita. Spomladi se je razneslo, kdo ve kako in odkod, da je zaročen s Heleno. Čestitali so mu: „Pot do časti in služb je odprta. Občinski svetnik, poslanec, morda še župan... Nova doba se bliža Ljubljani.“

Mladi pisatelj ni zavračal takih novic in jih ni potrjeval. Ni se upal sprožiti vprašanja, katerega ni pričakovala Helena; a prišlo je vse samo od sebe, tako vražje samo od sebe. Na gradu so cvetele akacije, pod njimi sta sedeli Helena in Alma. Lesketajoče so se risale planine v modrini neba, po polju in mestu so se prelivali solnčni žarki, akacije so se belile izmed kostanjev in gabrov. Dolgo sta sedeli deklici molče, dolgo je stal ob njima Niko in težko mu je leglo na srce, kakor pred uro ločitve. Visoko v zraku se je zazibal sokol in se spustil sunkoma v nižino, veter je potegnil, akacije so zašumele, belo cvetje je letelo na deklinški glavici.

„Kmalu bo jesen,“ je izpregovorila Helena, „kmalu matura — potem pot v svet... Veselila sem se, vem, kaj je moj poklic — ali ko gledam domači kraj in mislim na slovo, ko mislim, da ne bom učila in delovala tu...“ Umolknila je, Alma se je naslonila nanjo. Saj je čakala tudi nje ista pot. Tedaj je izpregovoril Niko o nepravem času: „Treba se Vam je mučiti s takimi potmi...“

Samo malo se je nasmehnila Helena: „Tudi Vi... Kaj Vam je treba? To slišim pogostoma... Svet je mnenja: Kdor ima sredstva, da se izobrazi, temu tega ni potreba, baš ker ima denar. A jaz imam, kakor vsak človek, svojo nalogo v življenju, in ne bo me ustavilo mehko hrepenenje ženske slabosti.“

Privrela je beseda na usta: „Kaj je ženska naloga?“

Pikro se je nasmehnila Helena: „Po mnenju vas modernih samo to, da z lepoto očarjuje.“ Privrela je beseda na usta: „Ne, Helena, moje mnenje ne... Jaz ljubim Vašega duha, Vaš pogum, Vaše znanje...“

Začudene so se dvignile prelepe oči, žarno je stopilo na lica, bleda je vstala Alma in hitela proti gaju. Vrela je beseda iz ust; govoril je o beli sliki, o edini, iskani, katere ni našel tako dolgo, katero bo ljubil in častil vse žive dni kot vzor kreposti, kot svoje edino božanstvo. Prosila je nagla beseda: „Ne hodi nikamor, Helena! Ostani doma, bodi vila slovenske pesmi, bodi up in opora pisatelju, čigar srce gori ljubezni do te prelepe zemlje, pomagaj mu ustvarjati, in izpolnila si pravo nalogo žene, svoj poklic. Če si ti, Helena, pri meni, ne zaidem, če si ti pri meni, ne premine tvoja in moja slava.“

Zamislile so se ljubeznive oči. In še je govoril; vrela je beseda na usta, poslušala je Helena. Zvon se je oglasil. Ni ga slišala. Alma se je ustavila pred njima, bleda, očitajoča: „Odzvonilo je“... Še bolj je zažarela Helena, pa ni molila... Oglašali so se zvonovi raz griče in poljane. Helena ni molila. Zamisljeno je zrla v daljavo, v očeh je bil zdaj smeh, zdaj žalost. „Idimo!“ je velela Alma, pobrala knjige ter šla naprej. „Odgovorite mi, Helena!“ je prosil Niko. Pogledala je plaho: „Ne vem, kaj bo rekla mama... Jaz — rada Vas imam in mislim, da Vas izpreobrnem...“ Poljubil ji je naglo roko, šla sta za Almo. Pod cvetočimi akacijami, visoko nad navadnim življenjem, obsijana od solnca, kakor da gresta v svetli cerkvi k poroki. Po zeleni ozki poti so odletale ptičice, Alma je drvela naprej, kakor da jo nese vihar. Sladko ga je pogledala Helena, tiho je izpregovorila: „Tako trdno sem se bila namenila, da grem... Zdaj me je prijel strah za Vas... Razrešeno je vse. Ljubezen bo priklicala vse skrite bisere iz dna Vaše duše, ljubezen Vam da vero, mir in srečo.“

„Veren in srečen sem, Helena, ker verujem v tebe.“ Zadrega je izpreletela njen obrazek, spomin... Resno ga je posvarila: „Ne tako! Človeško srce in dejanja so v božjih rokah. Mi sklepamo — drugi odloča...“

Prijelo ga je z ledeno roko. „Pa ti me ljubiš vendar, Helena, ti mi ostaneš zvesta, ako tudi ne bi hotela mama?...“

Ozrla se je v sinje nebo, ki je prodiralo zmagovito skoz senco dreves, in rekla svečano: „Samo enkrat se ljubi, Niko. Veruj mi: Nikdar ne bom drugęga. Toda materina beseda mi je sveta. Po-

vem ji — pridi jutri. Ona odloči — jaz ti ostanem zvesta, te počakam.“ —

Drugo jutro je stal v veliki dvorani ponosne hiše na trgu. Pred njim je stala dostojna, mirna Helenina mati. Hotel je govoriti, toda ustavila ga je mati: „Že vem. Povedala mi je Helena, kakšna zbloda se je rodila v Vajinih glavah. Morda sem tega kriva jaz, ker nisem preprečila takoj to občevanje. Hotela sem, da Vas spozna Helena.“ — To je govorila malovažno in odpihnila prašek, ki je bil sel na rokav njene svilene bluze. Važno je nadaljevala: „Moja Helena je nerazsoden otrok, razumna v vprašanih nadnaravnega in vede, je skrajno nevedna v praktičnem življenju. Moja Helena je bogata. Želela bi, da izročim njo in premoženje treznemu možu, ki mi jamči s službo ali premoženjem, z značajem, za Helenino srečo in za njen denar. Kajti vedite, mladi gospod pisatelj, da se ne podeduje kar tako last, ki se je držala stoletja rodbine. Vsakdo ima dolžnost, da ohrani to last. Moji dedje, moj oče, moj mož in jaz — mi nismo spravljali, da bi razdejali drugi. Hiša, iz katere je izšlo mnogo pošteni mož, redovnikov in redovnic, ta hiša ne bo nikdar last svobodomiselca. Naj gre Helena v samostan, naj naredi profesuro — Vaša žena ne bo, razen ako prekličete vse, kar trdite in pišete.“

„Toda Helena me ljubi.“

„In si domišljuje, da Vas izoprebrne polagoma. Toda zakrknjenemu umu ne zasije resnica. Helena bi bila nesrečna vse dni. Jaz sem mati, jaz vidim dalje in moram preprečiti nesrečo svojega otroka. Če imate kaj časti, gospod doktor, pustili boste odslej Heleno v miru. Ne rečem, da bi Vas ne sprejela, ako bi izpremenili popolnoma svoje prevratne nazore.“

Upokončil se je: „Nisem hinavec, ne prodajam svojega prepričanja. Toda Helena me ljubi.

Obdržite svojo hišo — jaz hočem samo Heleno. Zdaj ni več starih šeg — več ne more braniti mati hčeri, več . . .“

„No, no! Le potolažite se, mladi gospod, nismo še na Portugalskem. Le vprašajte Heleno.“

Odšumela je mati; tiha in bleda, belo oblečena je prišla hči. Rotil in prosil jo je: „Helena, ne poslušaj matere! Če me ljubiš, se vzameva brez materinega dovoljenja — njen srd se uklone dejstvu — in postava govori zate.“

„To je človeška postava. Božja postava pa pravi: Materina kletev razdira hišo . . . Ne jezi se name, Niko, to je samo kazen za tvojo zaslepljenost. Jaz bom molila zate, da se otreseš prevar . . .“

„Molila, molila, molila! Koža molila? Je to tvoja ljubezen? Kako naj verujem, ko vem?“

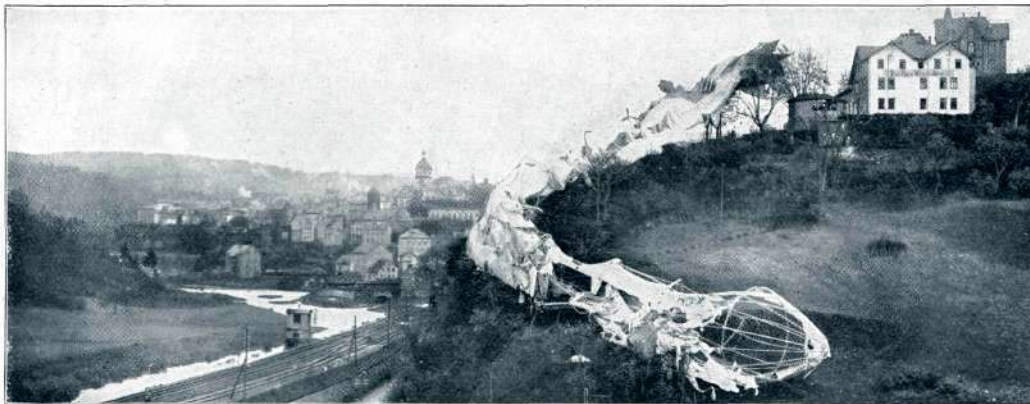
Molčala je in pritisnila roke na srce; še nikdar ni bil živ človek tako mrtvaškobled . . . V očeh so se nabirale solze — potem je izpremenila odvažnost nežne črte, odločno je izpregovorila:

„Moja ljubezen presega meje tega sveta. Kratko je življenje — jaz ti želim pridobiti srečo onkraj groba — stalno srečo. Uvidel boš to, kadar ti razsvetli srce luč trdne, preproste in ponižne vere . . .“

„Nikdar, Helena! Kaj snuješ! Nikdar ne bom veroval.“

„Molila bom tako, da bo izpolnjena moja molitev.“

„Helena, ne poslušaj matere pa tudi ne moli zame. Prestrašen od njene besede in vdano odločnega izraza, jo je hotel priviti k sebi, odpeljati jo s seboj iz ponosne mrzle hiše, kjer vladajo temni maliki. Toda mati je zaklicala izza vrat: „Helena!“ — Helena mu je stisnila naglo roko in ponovila: „Molila bom! Z Bogom!“ (Dalje.)

ZEPPELINOV ZRAKOPLOV PONESREČEN.

dobivša jih v dar. Nekateri predmeti segajo celo v 12. stoletje, toda vsi kažejo, na kaki stopnji umetnosti je stalo že takrat vezenje v zlatu in srebru.

Omeniti mi je končno, da je cerkveni kor ozaljšan s fresko-prizori, dočim je na oltarju, ki ga okrožujejo različne podobe iz svetopisemske zgodovine, vrisana postava Kristusova sredi svojih apostolov. Ob vznožju vseh teh podob so celi zbori angelov, svečnikov in švedskih reformatorjev.

Pred oltarjem visi 22 $\frac{1}{2}$ kg težak srebrn lesteneč, ki ga je poklonila Ebba Leijonhofvud, vdova umorjenega plemiča Svante Sture, ki ima tudi svojo grobnico v obližju oltarja.

Pod oltarskimi stopnicami je grob prvega luteranskega knezonadškofa Lavrencija Petri z letnico 1573.

K zaključku tega opisa naj še opomnim, da izmed navedenih in navedenih spomenikov, ki povečujejo lepoto in bogastvo te cerkve, slovi

posebno še mojstrsko delo italijanskega kiparja Angelinija. Ta spomenik, ki krasi večno počivališče knezonadškofa K. Fr. Menanderja, umrlega l. 1786., predstavlja žensko osebo kot simbol vere, dočim izraža relief pod njo pokojnika samega, kako sprejema genija znanosti in umetnosti.

Ostalim cerkvenim marmornatim okraskom, kakor n. pr. stebrom, se pač pozna, da so nekoč nosili razne kipe. Ti kipi so se tekom časa ali sami poškodovali, ali bili stebrom odvezeti.

Reliefi na podbojih — katerih simbolizacije žal ne poznam — pa kažejo še vedno svoj nekdanji kras. Tako so n. pr. še prav razločno izražene kamnite vzdolbenosti: dva boritelja, čarovnica in netopir, vinska trta in razne živali, kakor zmaj, lev in opica.

Toliko bodi povedano o cerkvi, ki sicer ni najstarejša, a o kateri lahko iz prepričanja trdim, da je gotovo najlepša in najznamenitejša izmed vseh stolnih cerkva v Skandinaviji.

ČRTOMIR IN BOGOMILA.

Novela. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

V.

Bridka razočaranja in prevare je rodila beseda gospe Svetlinove, ko je šla jasna in glasna po mestu: Ni res, da se je zaročila moja hčerka z dr. Črničem. — Dolgi obrazi upnikov, sirove terjatve, porogljivi pogledi onih, ki so pozdravljali Nika z vnezo dan poprej, zasmeh prijateljev — so bili nasledki tiste besede. „Zdaj si pa na vrhu... Z vsem svojim doktoratom nisi vstanu premkniti stare Ljubljancanke iz njene pozicije,“ je očital Pepič. — „Kaj pa tvoja zaročenka?“ so povpraševali po kavarnah, po cestah, kjerkoli se je pokazal. Vsa Ljubljana, licemerska in hinavska, se je izpremenila v zasmeh, ki se je režal iz vsake hiše, izza vsakega ogla. Hahaha! Slavni naš pisatelj! Spiši zdaj elegijo na svoje dolgove, ogiblji se upnikov! — Kratko te je odločila, kaj, Niko? — „Ne rečem — ako bi izpremenili svoje nazore.“ — Ženska, zabita in okorna, ne, ti ne veš, kaj govoriš! Svoje nazore? Radi tvoje hiše?... Bila bi rekla, da... Še žal ti bo. Bila bi mi sledila, Helena! Bila bi mi dala upanja — in polagoma bi me pridobila. Četudi ne bi postal pobožnjak — branil ne bi tebi,

Helena, čutiti in moliti po svoje. Tako pa naj bo vse k vragu, vse prokleta! —

Ha! Ropot v veži... Roka, ki je v zadregi, trka na kuhinjska vrata. Vzklík... potem tiho šepetanje... Gotovo zopet kak upnik. In uboga mati ga prosi, šepetaje, da bi ne slišal sin. Dvignil se je Niko v postelji in poslušal, grizel si je usta ob materini tožbi:

„Kako je, gospodična?! Usmili se Boгу! Bojim se, da se mu ne zmeša. Tako je iz sebe... Saj sem mu dejala: Delaj! Nikdar ti ne da ona bogatinka svoje hčere. A kaj je njemu moja beseda? Zdaj vidi in čuti, a čutim tudi jaz... Sram me je stopiti iz veže. Dokler se je govorilo, da dobi Niko bogato Svetlinovo, so se mi odkrivali mesarji in trgovci: ‚Gospa Črnička, želite še kaj?‘ — Branjevke so me vabile, znanke so me ustavljale... Zdaj pa se mi posmehujejo po trgu: ‚No, Črnička, kdaj dobite bogato nevesto? Tisočaki, da! Gleda naj rajši Vaš fant, da dobi pridno dekle, ki bo znalo kaj zaslužiti...‘ In trgovec in mesar me opominjata pred ljudmi: ‚Ne pozabite, Črnička!...‘ A jaz, jaz hitim, da se izgubim med ljudmi; zdi, se mi, da sem hudodelnica... In vse to morda

zato, ker je moj sin — pisatelj . . . Da je težak, tovarniški delavec . . . Oh!"

V solzah je zamrl materin šepet. Nekdo je tolažil, prigovarjal. Niku se je zdelo, da boža rahla roka materino solzno lice. Ujel in razumel pa je samo besede: „Tu za prvo silo . . . Obrnite se vselej do nas . . . Helena je ubožica . . . Le njemu ne pravite, njeга ne vprašajte. Samo molite zanj, da se umiri.“

„Jezus! Gospodična!“ To je bil materin vzklik. Nagel korak je hitel po veži, vrata so se zaprla. — Niko se zgrudi na blazino. Kdo je bil tu? Nekdo, poslan od Helene? Toda ne! Ona ima srce samo za svojo mater, ima ljubezen samo za svojega Boga. Kdo bi bil tedaj? Haha! Hvaležni narod ne pusti, da pritiska beda na njegovega pisatelja, hvaležni narod pričakuje še mnogo od njeга. Ali za katero neznano osebo se je skrila narodova hvaležnost, kdo hoče pomagati pisatelju tako na skrivaj? Mislil je Niko, a ni domislil. Vzbudila se je v njem samo sumnja, da hočejo izrabiti njegovo sedanje duševno stanje. Da ga hočejo prestvariti v zasmeh svetohlinskih duš, v zaničevanje tovarišev, njemu samemu v poniževanje. Ne, Helena, ne! Ti boš prišla k meni, ti! Preverjena, ponižana! O Helena! Še sem močan, dasi si me zapustila. Še nisem izgrešil poti slave. To, kar je bilo v meni zadržanega po usmiljenju in previdnosti, to naj bruhne zdaj na dan in naj požre vse vas, licemernike, nazadnjake, malikovalce! Čeprav je morda še prezgodaj! Helena! Ločena od mene na veke . . . Ne uklone se izobražen, svobodno misleč umetnik. Ne podkupite ga s svojimi dotami in podporami. Ne, pri vseh vragih ne! Kdorkoli je bil — Niko mu bo vrgel oni denar z obrestmi vred pred noге: Iz jeze porojeno izide med Slovenci njegovo delo, ki bo učinkovalo kakor še nobeno . . . Proč s Kristusom! V revolucijo spravimo duhove! Svobodna naj postane misel vsakega Slovenca, vsakega Slovana. Samo tako nam zasine naš veliki dan združenja. Vera je, ki loči Zapad in Jutro. Ni zedinjenja, dokler teži ta v Rim, oni v Carigrad. Zato, bratje, odvrzimo vse to in sijajna bo moč združenega slovanstva. Helena! Kam hitiš, bela podoba sanj? Greš? . . . Naj zapade vse poginu in prokletstvu! Sladko bomo spali, ko nas ne bo budil več zvon. Ne obujal misel na smrt, sodbo, vstajenje. — Kristus, kralj vseh časov in src, je rekla ona. Kako dolgo še? Podrl se bo prestol umišljenega Vladarja vekov, svoboda bo zakraljevala, kjer kraljuje zdaj strah. Novi evangelij, novi dan! — Kar ni hotel poprej, to hoče zdaj, in hvaležen bo narod nosilcu svetlobe, po vsem svetu pojde

Nikovo ime — jokala bo Helena. Neumen je bil tedaj, na Dunaju, ko je odklonil ponudbo žida založnika. Tedaj . . . Hodil je Niko, mladi pisatelj v izpranem plašču, v kratkih hlačah, glavo polno svet presnavljajočih misli. Ustavila so ga visoka okna knjigarne, čigar lastnik, rejeni žid, je hodil na široko po trotoarju, ogledujoč svojo izložbo, računajoč o dobičku, ki mu ga prinesejo živo-barvno natisnjena imena najnovejših spisov. Dolgo je stal Niko pred oknom, cenil in ocenil: Velika literatura velikega naroda. Da jo precediš skoz sito slovenskega estetika in kritika — kaj bi ostalo priporočljivo in dobro? Vse opolzlo in brezversko. A vse se čita, vse se prebavi, vse prenese v dejanje. Zato široka vest, lahko življenje! Kdo vprašuje po globokih mislih? In pisatelj bogati. Ne trpi pomanjkanja kakor slovenski idealist, ki dela iz ljubezni, ki hoče buditi svoj mali narod na velika dela, ki hoče učiti, ne zabavati.

Stal je Niko tam in razmišljal. Debela roka ga je potrepala po rami, zalit glas iz zalitega vratu ga je nagovoril: „Zakaj tako zamišljen, gospod doktor? Zdi se mi, da sva se že videla. Kaj niste spisali podlistek za Veliki dnevnik? — Veste kaj, oni članek ni bil slab. Vi imate živahen slog. Nimam nič zoper to, če hočete pomnožiti to zbirko tu.“

„Ne mislim na to,“ je izjavil presenečen Niko. „Slovcu je prva dolžnost pisati v lastnem jeziku, za lastni narod. Dovolj nas je bilo in nas je, ki množimo kapital tuje kulture.“

„A! Vi ste tedaj sin naroda, o katerem še pred kratkim ni vedel nihče ničesar, ki pa zastopa sedaj tako krepko svojo individualnost v umetnosti in politiki? Vi hočete delati samo za svoj narod? — A Vaš plašč je izpran, Vaše hlače se cefrajo. Zdi se, da ne priznava vaš narod Vašega truda . . .“

Ironičen nasmeh je zazibal tolsta lica založnika. Niko je zardel. Naglo je govoril, pojasnoval . . . Žid je poslušal in kimal: „Vi ste idealist in nikdar se ne bo zboljšal Vaš gmotni položaj, če se ne otresete narodne sentimentalnosti. No. Meni dopade Vaš slog, Vaša razumnost. Vidim, da spoznavate, da je vsega zla v vaši domovini krivo samo nazadnjaško mračnjaštvo, stari predsodki. Stopite, prijatelj, v moj kontor, pomeniva se odkrito.“

Sedela sta na mehkih foteljih v zelo bogato opremljeni sobi. Rejeni, premožni založnik nemške židovske literature in ubogi slovenski pisatelj. Kadila sta. In poudarjal je žid: „Vaše pero Vam prinese zlata in slave, ako hočete. Spišite mi

kaj modernega o Kristusu. Jaz Vam založim. Videli boste . . . Nagrada bo večja, nego mislite — predujem takoj. Samo moderno, brezobzirno, da pade vašemu narodu mrena z oči.“

Odprl je predal železne skrinje in zasmejali so se bankovci. A Niko ni odprl ust. Prekrižal je roke in mislil . . . Umel je dobro, kaj hoče od njega židovski založnik — in čutil je, da ne more, da ne sme. Naglo je šla mimo njega narodova

„Ne!“ je izjavil odločno Niko. „Ni še prišel čas . . . Moj narod zbesni, se upijani, ako mu vzamemo življenjsko oporo vere. Moj narod zbesni, razbije vse. In kdor bi spisal tak spis, zanj ne bi bilo več mesta v domovini.“

Založnik je skomizgnil z rameni: „Premislite se, prijatelj. Jaz ostanem pri svoji ponudbi.“ —

Takrat je mislil Niko tako. Danes misli drugače. Govorile so pošasti noči: Vrzimo križe raz

LEGRAIN: DEMON MODERNEGA ČASA.

zgodovina: Boj za Kristusa vse čase . . . Boji s Turkom, lutrskim prevratom, moderno dobo. Pred njim so vstali dedje in pradedje. Nosili so kamenje na visoke vrhove. Ni jim bilo žal ne potu, ne žuljev. Na one vrhove so romali s slovesno pesmijo, z vihrajočimi banderi. Vse življenje tega naroda — samo romanje k visokim ciljem. A na vrhu, spomenik vseh vekov, Kristus, ki proži utrujenim svojo roko . . . Kaj bi rekel ta narod, da podre brezbožna roka Kristusa, njegov up?

zvonike . . . Rekla je Helena: Molila bom zate. Molila! To je njena ljubezen, njegovo plačilo! —

Vstal je. Dan se je zavil v sive oblake. Morda je bil tak dan, ko je sklenil Judež, da proda svojega Gospoda. Pogledal se je v zrcalo in se prestrašil: Zabrekle so žile nad nosom, kakor Kajnovno znamenje je na čelu. Toda govorile so pošasti noči: Ne bodi Črtomir, volkodlak! — Trdega obraza je naznanil materi: „Ne dajte nikamor, kar Vam je prinesla ona tercijalka, jaz

ne potrebujem podpore. Še danes dobim denar; vrnite ono in skrbite samo, da imam mir, zdaj bom delal.“

„Sin moj... Ni bila tercijalka, ne morem žaliti dekleta“...

Ni poslušal, hitel je na pošto. Telefon je nosil pogovor med Dunajem in Trstom in ko je zaprla uradnica zvezo, je postalo Niku prazno okrog srca. V banki je dobil denar. Mati se je prestrašila, ko ji ga je izročil in naročil zopet, naj vrne oni ženski podporo.

Sedel je k mizi in sedel za mizo dan za dnem. Priklenjen od lastne misli, prevzet, da ni videl, ne slišal. Kakor da mu pomagajo nevidne moči. Hitro so rastle strani, popisane z bogokletno lažjo. Stavek je segal v stavek, poglavje v poglavje. Blesteča beseda se je morala prijeti čitatelja. Toda!... Čudna uganka! Tačas, ko je ubijal v srcu čitateljevem Kristusa, tačas je rastle in se je širil Kristus v njegovem srcu... Vstala je pred njim dežela svetih dejanj. Videl je Tolažnika vseh src, spremljal ga je na njegovih potih, poslušal njegovo besedo... A on je vlekel hotoma božanstveno podobo v blato. Večkrat je stopila bela podoba k njemu, večkrat je vrgel pero od sebe, naježenih las je bežal v log, ležal tam pod drevesi, poslušal tihi govor narave. Večkrat je hotel k Heleni: „Verujem, obžalujem! Klanjam se Tvojemu Kristusu, mojemu Bogu!“ — Ali nevidne moči so mu prigovarjale: „Ne bodi Črtomir! Ostani značajen!“ Značajen! Z vsakim dnem mu je postajalo bolj grozno. Vedel je, da pretvarja resnico v laž, vedel, da nasprotuje Onemu, katerega spoznava v dnu srca, razuma. Kajti ne bilo bi sveta, da ni Njega... In to, kar pobija on hotoma, vede, da piše laž, so verovali in verujejo milijoni ljudi. Milijoni ljudi bodo izgubili luč, milijonom ljudi postane prazno v duši, kakor njemu. Ne, to delo ni prinašalo svetlobe dneva. Zato je begal pisatelj v samoto, ležal je cele dneve v travi, se krohotal sam s seboj in se čudil svojemu lastnemu glasu. Ni se bril, ni se krtačil. Razmršenih las, divjih oči, se je izogibal ljudem, ki so gledali za njim in kazali na svoje čelo. Prestrašen je videl in ugenil, kaj sodijo. Saj je čutil sam, da mu začinja temna senca možgane. Videl je, da ga križa mati, da kropi za njim. Včasih je zbesnel, včasih se je razjokal: Zmedlo se je Judežu in vsem njegovim naslednikom, zmede se tudi njemu. Ponoči, samo ponoči je delal in čudna družba se je zbirala okrog njega, ga je tešila in bodrila: Bili so maliki vseh narodov, ki so stanovali po Barju in gorah. Perun, Lada in Živa, temna Morana, zmaj, močvirja

strah, krak velikan, Jupiter s svojimi dvorjaniki. Prihajali so iz nočnega mraku, režali so se raz okno, sedali so na mizo. Niko je pisal, oni so mu podajali besede. Šepetala mu je najlepša boginja: „Piši o svobodi uživanja.“ — In smehljaje so razširjali maliki brezdanja usta: „Razprezi svoje mreže Venera — Afrodita, ki otemnuješ človeški um in otopiš človeško voljo.“

Včasih se mu je zastudila ta družba. Tedaj je stopila med spake malikovalstva veličastna podoba Kristusova. Zmaji so zatulili in se potuhnili. Bela podoba se je bližala Niku, ga vabila: „Moli!“ Šepetali so maliki: „Ostani značajen!“ In zameglilo se je, izginil je Kristus, krohotaje so se vrstile pošasti. — Tako je minevala noč. Kadar je odpodil jutranji zvon nočne vasovalce, je legel Niko k mučnim sanjam. Nikdar ni vprašal o Heleni, nikdar ni stopil na njeno pot. Moli, ali ne moli zanj — ni maral, da izve. Zgodilo se je, da je srečal Almo v bližini svojega stanovanja. Hotela ga je nagovoriti, a on je zbežal. Zgodilo se je, da je našel na svoji mizi šopek drobnih rož. Poznal je kraj, kjer so rastle, roko, ki jih je trgala — in zmajal je z glavo. Tolažiti ga hoče otroško dekle... Slišal je pač mater vzdihovati, da ne vidi sin, da je še sreče zanj. Ali njegovo srce je zastokalo: Helena! —

Nekoč se je ojunčila Alma in ga je ustavila: „Nič ne vprašate po Heleni? Jako trpi... Vedno moli za Vas.“

Sirovo se je zadril: „Kaj meni mar? — Saj ima mater. In čemu moli? Nisem je prosil.“

Almine sanjave oči so se prestrašile, usta so zatrepetala.

On se je zakrohotal: „Da, gospodična! Nismo več trubadurji. Značaji se ne prodajajo. Recite: Bi Vi radi, da poljubim šolne gospe Svetlinove?“

„Ne!“ je ušlo Almi iz ust. Prestrašena svoje besede je zažarela in popravljala: „Rada bi pač, da bi bila srečna moja Helena. Saj Vi niste taki, zakaj trdite, kar ni res? Vi ste vendar tako dober človek in imeniten pisatelj?“

Vzrojil je: „Kdo pravi, da trdim, kar ni res? Res je, da se ne uklonim radi Svetlinkine hiše. V sredi tolpe teh, ki prodajajo svoje prepričanje, ostanem edini čist značaj.“

„Ali Helena je naredila maturo... Slabotna je, toda trdna v namenu, da pojde na vseučilišče.“

Nič ni rekel. Divjal je v log... Ona gre, gre! In nihče je ne ustavi. Samostanski venec, samostanski pajčolan jo zažrne. O moja velika, junaška Helena, čisti angel miru — moli. Reši me temnih oblasti...

Beseda pri besedi, poglavje pri poglavju, je stal spis pred njim. Prečital ga je in se čudil. Ne, tega ni pisal on. Prečital je in prijelo ga je, da bi vrgel hudičevo delo v plamen. Jesen je bila tu, čas Heleninega odhoda. Založnik je že vpraševal. Niko ni odgovarjal, ni se mogel odločiti. Čutil se je bolnega. Vsak stavek njegovega spisa se mu je vsesal v možgane, vrtal in razbijal je po njih. Iz knjige, ki je sramotila Kristusa, je vstala vera vanj in z vero strah in obup. Zgodaj so prišli deževni večeri. Tak večer je sedel Niko pri vegasti mizi in prebiral Novi evangelij. Zunaj je šumel dež, stokal veter. Kakor da jočeta nad človeško zaslepljenostjo. Težka glava se je sklonila na popisane pole —

VI.

Zasanjal je — —

Skrbno zavit in priporočen je romal njegov spis na Dunaj in se je vrnil odtam v obliki lične knjige. „Novi evangelij slovenskemu narodu.“ — „Spis, ki prinaša srečo sleherni duši.“ — „Glas, ki naznanja Slovencem novi dan.“ — Tako in enako so naznanjale novine. Vse je hitelo kupovat. Dekla, dijak, pometač, — vsak je dal zadnji groš, da spozna sredstvo in pot do sreče; knjigo, ki naredi nizke visoke in malodušne pogumne. Vsa Ljubljana je postala velikanska čitalnica. Branjevka pri jerbasu, prodajalka za polico, vojak na odmoru — vse je čitalo „Novi evangelij“. — Plah je poslušal Niko prve dni, kaj poreče ljudski glas. A nič hudega ni bilo; smejal se je sam sebi, svojim strahovom. Prijatelji so mu čestitali, denarja je bilo dosti. Dvignil je svoje rame in hodil ponosno po ulicah, ki so odmevale njegove slave. To bo gledala Svetlinka! Že prihajajo vprašanja: Ta in oni bi rad prevedel epohalno delo . . . In vse to nese denar — in denar rodi ugled in moč. — Srečal je Almo. Objokana mu je pravila, da gre Helena v samostan. Radi njegove knjige. Otresel se je: „Kaj zato? Mnogo je deklet in ni vsaka tako pokorna svoji materi.“ — Najel je vilo. Mati je dobila kuharico. Skrbel je, da ne izve za vsebino njegove knjige. Ali kmalu so se oglasili drugi listi, svarili so in obsojali. Pobožne duše so govorile samo z ogorčenjem o knjigi, državnemu pravdniku se je očitalo, zakaj je dopustil, da se je razširil vero sramotilni spis. Svobodomiselni listi so dokazovali svobodo vesti. Niko se je razburjal: Če je vera trdna in prava, ne bo je omajal tak spis . . . Prišel je dan, ko je planila mati nadenj, razmršenih las, krvavih oči. Vila je roke in hropela: „Prekliči, popravi! . . . Izprideni sin —

moja sramota in poguba, reši svojo dušo! O Jezus! Kaj si pisal, kaj si pisal!“

Segel je v žep in ponudil materi pest bankovcev. „Vaš Kristus Vam ni preskrbel tega, mati . . .“ Udarila je po bankovcih, da so se razleteli po tleh, zasiknila je: „Iškarjot!“ Krvave pene so ji privrele na usta — padla je znak, zavrtela oči . . . Materina kri se je razlila na bankovce . . . Bežal je in vpil: „Na pomoč!“ — Bežal je v log, blodil vso noč. Zjutraj se je vračal v strahu in upu na dom. A veža je bila črno pregrnjena . . . hripav glas se mu je izvil iz grla. Kaj mu hoče zdaj denar in slava — na mrtvaškem odru leži mati . . . Rahlo se ga je doteknila bela roka. Ljub glas mu je zašepetal: „Moli, Niko! Prekliči!“ — „Ne morem!“ — Bela postava je izginila med črnimi zavesami. Potem je zvonilo, zvonilo . . . Po vseh cerkvah. Slovesno, mogočno. Vprašal je, zakaj tako zvoní. „Helena Svetlinova dela samostanske obljube,“ so mu odgovorili. Tekel je v uršulinsko cerkev. Videl je ležati Heleno na tleh, pod črnim plaščem, razpletelih las. Zavpil je: „Helena!“ Dvignila je glavo in pogledala vanj . . . „Ubil si Kristusa!“ mu je očital slaboten glas — „ubil si Kristusa!“ je zastokalo po cerkvi in zvonovi so zvonili: „Ubil si Kristusa, mater, Heleno!“ — Tekel je na plesišče, v razuzdano družbo, da ne sliši več zvonov . . . Odslej je živel čudno, mučno življenje. Ponoči je popival, podnevi je spal. Razsipal je denar, da bi se ga rešil — prokletega. Pa bilo ga je vedno več. Deset let je živel tako in ni povprašal in pogledal, kaj dela svet. A neki dan ga je prijela želja — napravil se je k Pepiču. Ta mu je razložil: „Kako je? Tvoj spis deluje, prijatelj Niko. Le poglej! Cerkve se praznijo . . . Gostilne in beznice se polnijo. Ljudje, ki nimajo več zaslonbe, iščejo z neko besnostjo zabave, pozabe. Javne hiše so se pomnožile. Množijo se ostudne bolezni, umori in samomori. Blaznice in grobovi se polnijo s cvetovi naše mladine.“

„Kaj ne svariyo več zvonovi?“ je vprašal prestrašen Niko.

„Prtožba za prtožbo je prihajala. Nervozne dame ne morejo prenašati, ponočnjakom ni ugajalo budenje.“

„Je to mogoče?“ se je čudil Niko.

„Pojdi z menoj!“ ga je povabil Pepič in šla sta na Grad. Hrepeneče se je oziral Niko raz Grad po prelepi okolici in mestu. Ustrelil je top, ki je naznanjal poldan. Zvon se ni oglasil. Ni pozdravljalo od gričev do gričev, ni vzbujalo srca, ni dajalo poguma. Grozen molk je bil legel na mesto, po Barju.

Niko je bežal med zidove, med ljudi. Pepič mu je razkladal: „To ni vse . . . Draginja raste s čudovito naglostjo. Rasto potrebe, rasto davki. Nihče noče delati — vsak hlepi po premoženju bližnjega. Že so kar na vrsti umori, na javni cesti, pri belem dnevu.“

„A redarstvo? Orožniki? Vojaki? Ves aparat javnega reda?“

„Prvi ne morejo vsemu kaj — drugi so vedno pripravljeni. In kam z vso drhaljo? Ječe so prenapolnjene, ene morajo izpustiti, da naredo prostor drugim.“

„Ljuba kranjska dežela!“ je vzdihnil Niko. „Kaj ne sloviš več po pridnosti in pobožnosti?“

Smejal se je Pepič: „Zdaj vidimo, kolika je naša moč. Neznaten narod in dežela, so govorili. Zdaj se širi od nas prevratni duh. Sam veren, je zadrževal naš narod tok nevere — zdaj ga je podrl tok — zdaj lije na sever in jug. Zarote so na dnevnem redu. Države so že pozorne. Govorijo in pišejo s slastjo o naših zarotah, da zakrijejo lastne nakane. Države se oborožujejo vedno bolj — oborožujemo se tudi mi. Davki za vojaščino presegajo vsako mero, vsak drugi mož mora v vojake, vsak drugi vinar za brzostrelne topove, za zračno mornarico. Tako ne more biti dolgo . . . Treba je zediniti slovanski sever in jug — potem pride nova srečna doba.“

Delali so, delali naporno. Dokazovali so z besedo in dejanjem svoje ideje. Mlajši svet, željan razgrajanja, nerazsoden, je veroval, da prinese združenje svetu mir; odkimavali pa so starejši: „Glejmo, da se utrdimo doma.“ — Vedno tesneje je postalo različnim narodom v eni hiši, dasi prostorni in široki. Vedno huje poedincu in množini. Sovrag, lakomen morja, je rožljal ob meji, Avstrija je gradila obrambe. Ali pozabila je na obrambo srca narodov. Žalosten je opazoval Niko, da se širi v malem in velikem zavidnost, požrešnost, krvoločnost. Zakonska vez se je razvezala — iz otrok, ki niso poznali očeta, ne matere, je rasel rod razbojnikov. Tako so se poostrile razmere, da ni bilo več denarja za vedo, da so izpremenili cerkve v vojašnice in da so prelili zvonove v topove. Po ulicah sta se pa izprehajala draginja in glad, udratih lic, v raztrgani obleki.

Razmišljevaje, kako da je prišla taka stiska v deželo, se je podal Niko po ulicah. Lačna, divje gleda tolpa se je valila na trg, tam so čuvali vojaki jerbace in stojnice. Vkljub temu je prevrnila urna ženska jerbace krompirja stari kmetici; sto lačnih rok je seglo po njem . . . Kmetica je bežala k zidu, za njo bled otrok, starikav in izdelan.

Jokaje je vprašal otrok: „Mati, zakaj nam jemljejo, zakaj je tako hudo? Zakaj ne branijo vojaki?“

Mati je vzdihnila: „Ni moči in ni pravice, otrok, ker ni Kristusa“ . . . Pregovorila je ime in ustavilo se je porivanje po trgu, zamrla je lakomnost, ovlažile so se oči. „Kristus!“ je zavel vzdih iz tisoč ust. „Prišel je k bolniku, pozdravil ga je.“ — „Prišel je k mrtvem, obudil ga je.“ — „Tolažil je uboge in sirote.“ — „Odpuščal je grehe.“ — „Klical je otroke k sebi.“ — „Posvetil je zakon in postavo.“ — „Delil je pravico revežu in bogatim.“ — „Živil je ves svet s kruhom svoje besede, miril je ves svet.“ — „Naše duše so prazne.“ — „Ni Kristusa! Ubili so ga!“ — „Ubili!“ . . . je jeknilo po trgu. Tesno je postalo Niku. Za to! . . . Neumnost! Odpadli so okovi, a ti pogrešajo njih teže. Odprta so vrata ječe, a oni ne marajo na prosto . . . Skočil je na stojnico in kliknil: „Ljudje! Kaj tožite po starem Kristusu? Naš Kristus je človekoljubje, slovanstvo.“

Zastokalo je tisoč žejnih src, zakrohotalo se je tisoč — lačnih ust: „Gore razstreliva pričajo o človekoljubju . . . Mi jemo in se ne nasitimo.“ Mi gremo, a ne vemo, kam. Izpodmeknil si nam steber — ni Kristusa!“ . . .

„Ni Kristusa!“ — je odmevalo od zidovja v nemi grozi — izpremenilo se je v divji krik iz globin ranjene duše: „Ti si nam ga ubil! — Ubijmo ga!“ — Prijeli so kamen, posodo, steklenico . . . Vojaki so pomerili nanj . . . Niko je bežal. Drvel je preko mostu, za njim grmeči val. Kar je bilo na cesti, je iskalo kamen, kar je bilo na oknih, je vpilo: „Ubij ga!“

V smrtnem strahu se je spomnil Niko Helene. Ni hotel, ni mogel misliti nanjo vsa ta leta, ni vedel, ali živi, ali je umrla. Tekel je k samostanu; za njim kamenje, trde pesti, sovražni kriki. — Odprl se je zid. Iz grozečih pesti ga je rešila bela postava, sladek glas je velel: „Pozdravljen, Črtomir!“ — Niko je umel v hipu, da je umrla Helena, radi nje, zanj . . . Zgrudil se je k nogam prikazni, ali od zunaj je privihral krik: „Nad redovnice!“ Za njim je stal vratar in ga rotil, da hiti po pomoč.

Skoz stranska vrata je tekel na ulico, v palačo, kjer stanuje pravica. Zahteval je državnega pravnika in našel Jadrana, zapetega do ušes. Podpisoval je listino, ko je izbruhnil Niko: „Kak red pa vlada v tej prokleti deželi?“

Jadran je zmajal: „Hvaljeni francoski časi so tu.“

„Od sile! . . . Pisatelj — dobrotnik narodov, ni varen življenja na javnem trgu.“

Jadran je rekel ostro: „Kdo je kriv?! Vaše fraze o svobodi volje in dejanja. Vi delate na korist sovražnikov. Poizkusimo narediti red — vprašajmo vojake, če hočejo.“

„Če hočejo?! Tu neha vse! Red mora biti.“

„No da, svoboda vesti in dejanja — kdo in kaj naj jih sili?“

Vojaki so hoteli: Planili so nad ljudi, ki so že razbijali trgovine, oropali so ropajoče in privedli v sodno dvorano. Senat je bil zbran. Sodniki in porotniki — a križa ni bilo na mizi. Obtoženci so se obnašali predrzno, občinstvo se je gnetlo razgreto po dvorani. Sodnik je pozval prvo zatoženko: „Pri Vaši časti, pri svobodi in postavi — Govorite resnico!“ — Sirov smeh: „Čast, svoboda, postava, kaj je to? Ubil je Kristusa, ubil je postavo. Podkopaval je stebre države in niste mu branili — zdaj glejte!“

Jadran je viknil: „Sodrga!“ Dal je straži povelje — kamen ga je zadel v čelo. Ženske so skočile na klopi, nad sodnike, nad Nika: „Tebe obesimo prvega!“

Rotil jih je: „Saj sem Vaš osvoboditelj“ . . .

Tisoč grl mu je oponeslo: „Kaj nisi pisal: Obesite sleparje, ki vam govore o veri? A ti si slepar vseh sleparjev, tat vseh tatov: Ukradel si nam Kristusa!“ . . .

Zvenketale so šipe, plamen je obliznil palačo pravice. Oživela je hijena, ki spi v srcu, zdaj kriče usta in oči: „Ubij!“ — Kam ga vlečejo? Ničesar ni razbral v nepopisnem strahu pred smrtjo. Hitel si je zagotavljat, da ni ničesar tam . . . Da ne premine materija . . . Ali prazna je bila taka tolažba, rastle je strah, obup . . . Nakrat ga izpuste trde pesti: Besni val je prišel do zapuščenega kapucinskega samostana. Zagledal je na stopnicah cerkve sivega starčka v oguljeni halji. Bil je edini, ki je preživel svoje brate, ki je živel po milosti vlade v skriti celici in obiskoval in tolažil bolnike. Tega so zagledale krvi željne oči: „Draginjo dela in lakoto! Lenobo pase! Laži oznanja.“ Starček je mirno pogledal drhal. Vedel je, da pride ta ura — iz njegovih ust se je izvil samo vzdih: „Kristus Gospod! Sprejmi mojo dušo!“

„Kristus!“ Besnohrepeneče je kriknilo in jeknilo: „Umrl je! Razbijte! Morite!“ — Poteptan. Raztrgan . . . Na rame tovarišev se je vzpel mladenič: „Bratje! Še je nekaj takih tičev . . . Poiščimo jih in podkadimo jim! Zdaj je naš dan. Mi smo delali — zdaj prepodimo speče iz postelj. Nad redovnice!“

Na desno, na levo se je udrl besneči val. Niko je drvel po ulici, kričal: „Redarstvo, vojaštvo! Revolucija!“ . . .

Pritekel je do vojaren izvan mesta. Konjski topot, ropot težkih voz, blesket sabelj je sledil njegovemu klicu. Pridirjali so v ulice, ki so kazale sledove ljudskega viharja. Od druge strani je navalila tolpa, krvavih rok in oči. „Umeknite se! Razidite se!“ je zapovedal vodja vojakov. „Nadnje! Nad lopove!“ se je odzval vodja tolpe in je dvignil roko. Dež kamenja se je vsul — vodja vojakov je omahnil v sedlu. Vojaki so dvignili sablje, toda vodja tolpe je klical: „Bratje! Vojaki! Obrnite topove — spravite sablje! Naj živi svoboda!“

In brambovci domovine so poskakali raz konje, naskočili pivarne in gostilne. Skoraj so privalili sode na cesto in se bratili s tolpo. — Prijezdilo je novo krdelo vojakov, na čelu jim siv general. Začuden je videl vojake med razgrajalci, grmeče jih je pozval: „Vojaki! Kje je vaša prisega, vaša čast? Sovrag preži povsod, varuhi domovine pa se družijo z morilci“ . . . Zakrohotali so se pijani glasovi: „Prisega?! Domovina? Ni Kristusa, ni časti, ni resnice, ne tolažbe, ne kazni. Na tla s starcem!“ — Urne roke so potegnile generala s konja . . . Njegovo spremstvo se ni upiralo. Lakomno je gledalo samo pijačo. V kri ubitega poveljnika je pomočil vodja tolpe svoj robec, zavihtel ga na palici in naznanil: „Ni več vojaščine, ne države! Mi smo varuhi in gospodarji dežele.“

Niko je bežal na Grad. Po ljubi znani poti, preko grmovja in skalovja, je bežalo za njim in pred njim vse polno preplašenega ljudstva. Kričali so: „Pogin je prišel nad mesto in deželo! Glejte grmade na grčih, glejte bele steze, ki križajo prelepo ravan . . . Prihajajo od povsod. Peš in na konjih, vozijo se v samodrčih, na letalih . . . To je revolucija . . .“

„Revolucija?“ je vprašal Niko. „Odkod?“

„Odkod?“ se je nasmehnil bridko starček. „Iz knjig in časopisov, ki so razširjali umetno nezadovoljnost, dasi niso imeli ljudje nikdar toliko užitka in prostosti kot ravno v naši dobi . . . Glejte to pijano tolpo! Topove vlečejo na Grad in razstrele mesto — samo za zabavo.“ — Strašno se je oglasila trobenta pod Gradom. Ljudje so bežali v smrekov gaj. Iz njega so se dvignile plahe grlice, zažvižgal je jastreb in se zakrožil v višino. Niko se je oprijel akacije, ki je stresala nekdanje cvetje na Heleno. — Razmestili so topove pod mirnimi akacijami. Pomerili so na cerkve v mestu, na cerkve po grčih. Grad se je tresel, stolpi so padali, plameni so se dvigali iz mesta in vasi. In ko je padel poslednji stolp, je rekel Niku znan glas: „Dovolj! Razveselite se v mestu za vaš

trud.“ Vojaki so vlekli topove nizdol, Niko je prijel Pepiča: „Kaj delaš, nesrečnež? Če si tudi pridobil domače vojake, ne veš, da pošlje vlada celo armado na nas?“ — Smejal se je prijatelj:

„Ne pošlje je, ker nima moči. Glej: Naredil si nam pot. Iztiral si Kristusa iz armade. Vlada je bila pač slepa. Učila je vojake obvladati orožje. Utrdila je vsak obmejni grič. A ni dala vojakovemu duhu cilja in poleta. Vojak ne ve, v čigavem imenu naj bi stal pripravljen vsak dan za smrt. Mi pa smo sejali na prazno njivo vojakovega srca seme upora. Od juga do severa je naše vojaštvo, dijaštvo in delavstvo. Kar so videli v duhu naši pesniki, kar smo želeli v sanjah mi — to se uresničuje danes: Kralj Matjaž je vstal! — Vstal je naš veliki dan“ . . .

Razjokal se je Niko: „Kaj tak je naš dan? Drugačnega sem si slikal: mirnega in slavnega. Na podlagi starih pravic. Na podlagi naravne moči, ki veže enako govoreče rodove v eno narodno celoto. Na podlagi ljudske volje, izrečene zakonitim potom, pred zakonitim vladarjem. Pod enim geslom in žezlom. S plapolajočimi zastavami. Vse hiše ovenčane, vsako srce radostno v zavesti pravice in miru. A zdaj? . . . Ne, to ni dan vstajenja — to je noč pogina narodovega. Kar bi bil prinesel čas sam od sebe, to ste mu vi iztrgali s silo, in hitro bo prišlo maščevanje.“

Zaničljivo je pljunil Pepič: „Po tvojem in po mnenju drugih vladnih petolizcev bi bili čakali še tisoč let na ta dan. Naredili smo revolucijo in evo ga! A kaj se cmeriš — sam si pomagal najbolj . . . Vem pač: Bil si vedno skrit mračnjak.“

Obupan je zavpil Niko: „Revolucijo, bedak! Ustregel si sovragu! Edino Avstriji ne morejo iztrgati morja — trdna stoji slovenska straža — izveden mornar je Hrvat. A mi se igramo revolucijo? . . . Ali nimamo mi velikega poslanstva, ali nismo mi vez med Iztokom in Zapadom? Avstrija“ . . .

Mrko je pregovoril Pepič: „Dopolnilo se je — ona gre narazen. Kdo je vladal v njej različne narode? Kristus. Umrl je. Umrla je tudi ona. Zdaj ustvarimo novo državo. Nihče nas ne bo oviral, ne boj se! Že je raznesel brzojav te dogodke na vse strani. Takoj vstanejo bratje povsod, takoj se upro vojaki povsod. Več ne bo armad, ne vojske. Mirno se bodo dogovorili narodi v svoji posesti, ko ne bo podpirala močna armada njih pohlepa.“

„Mirno?! Je to začetek miru?“ Zakričal je Niko in pokazal na kadeče se vasi in mesto.

Pepič je pljunil: „Mehka duša!“

„Kar ni dosegel ne Celjan, ne Turek, česar ni naredil Francoz — to je zmogla vandalska strast

domačinov. Glej! Nebo in zemlja se vežeta v oblak prahu . . . Ljubljana kipi preko ruševin, rdeč naznanja plamen pogin naše prestolnice . . . In to je delo domačinov! Obsedeni ste“ . . .

„Molči vendar, vrag!“ ga je sunil Pepič in odhitel. Niko se je ozrl otopelih oči: Kam naj ubeži smrti, ki preži povsod — kako naj živi po teh dogodkih? On — kriv razdejanja! On, ki je ljubil svoj narod . . . Letel je naprej med plahimi, ki so iskali zavetja. „V šance!“ so klicali. Zazidana vrata, ki so mamila tolikrat dijaka, so se odprla pod udarci v strahu močnih pesti — v temačen, širok prostor so hiteli: objela jih je rešitev. Niko si je našel kotiček ob steni; truden od groze, je zadremal. Sanjal je, da je stopil v šance velikanski zmaj, krilil s peroti in se krototal: „Me ne poznaš, duša? Zmaj sem nesloge. Sovražnik vaših naklepov in dejanj. Ne, Slovani se ne boste združili, dokler stojim jaz na straži.“

„Zakaj ne?“ je izbulil Niko trudne oči.

„Zato ker bi vas zedinilo samo eno ime. Bila vam je poverjena velika naloga. Verni in čisti bi pomladili preživele in izžite narode. V duhu Onega. Od izhoda do zahoda — ena čreda, en pastir, en narod. — A jaz stojim že tisoč let na straži. Ne Svatopluk, ne Ljudevit, ne vi pesniki in državniki. Nihče ne doseže zedinjenja, vas vse zagrne pozaba, ker ste pozabili enega imena.“

„Kristus!“ . . . je vprašal Niko in stisnil se je sam v sebe. Zmaj je zasiknil in izgínil z ropotom. Niko se je prebudil in videl pred seboj razcapanega starčka na leseni nogi. Razen njeja ni bilo nikogar več v šancah. Kam so izgínil? Vprašal je starčka, čigar lice je nosilo pečat strašnih dogodkov. Oni se je začudil: „Ti spiš pač dolgo tu? Kaj vprašuješ po ljudeh, po Ljubljani — vsega ni več! Jaz in ti sva še tu, drugi so zbežali pred vojsko — pod zemljo, proti jugu.“

„Ljubljane ni?“ Naglo je vstal Niko, vlekkel je raztepeno telo na šance, se je ozrl hlastno . . . Pa kamorkoli je pogledal, na desno, na levo — nikjer ni videl drugega kakor žalostno gladko ravan. Tedaj si je segel v lase in zahropel: „Kje je dom Slovenije!“

Starček je prišepal za njim, opiral se je na palico in kimal: „Kje je? Spal si pač dolgo. Glej! Naredili so revolucijo nespametni mladi ljudje, ki menijo, da se vrti po svetu vse kakor v njihovih glavah. Vpili so: Združenje! edinost! Res so prihiteli na ta klic, na glas svobode iz vseh slovanskih dežela tusem. Bratili so se, pogovarjali, nazdravljali in snovali novo državo. A vsak narod je hotel biti prvi na krmilu, vsak mož je poudarjal svoje zasluge. Iz gostobesedne ljubezni do naroda

in svobode se je razkrinkala črna samopašnost. Kaj je bilo prvakom za narod? Sami so hoteli stati na solncu. Prepirali so se, popivali in izčrpali tako svojo moč. Tačas so zbrali obmejni vladarji svoje čete in so prišli našemu na pomoč. Kajti vojaštvo drugih držav je poslušalo glas vesti in časti — vojaštvo drugih držav je umelo, da je čas ugoden za pridobljenje nove dežele. V slogi so prišli nad nas. Pobili so gnezdo zarot. Pognali so naše proti Savi . . . O grozni dan pogina! Kdo bo zdaj naš vladar — sever ali jug? Gorje!“

Kakor zakopan v skalo je stal Niko. Srce mu je kamenelo, smrt je stala za njim. Ni besede, ni misli, s katero bi izrekel svoje gorje. Počasi se je odvrnil od nositelja takih vesti, počasi je šel pod polomljenimi akacijami, mimo razrušenega čuvaja stare Ljubljane. Grozna pot navzdol! Izrvana drevesa, črna pogorišča, mlake krvi, strti človeški udje. Domovina, ljuba kranjska dežela! Uteha srca, bela Ljubljana . . . Zdaj se pode stekli psi med porušeni zidovjem, jastrebi in krokarji se goste . . . Kje je vojska, kje so junaki, da grem za njimi, da umrem z njimi? K Savi, je rekel starček . . . A kako do njih, med sovražnimi četami? — Vprašanje so rešile lakomne ptice. Zagledale so edinega živega med tisoči mrtvih in planile so nanj. Skočili so vanj psi . . . Tisoč kljunov, tisoč zob, se je zadržalo v Nikovo meso. Toda ptice so ga iztrgale psom. Zaprhutale so kreljuti — in že je plaval visoko, visoko . . . Polet je šel preko planin, preko gorečih vasi, krvave Save, nad široko planjavo. Tam je bilo vse črno ljudi. Niže se je spustila jata roparic; Niko je zagledal pisane srajce, rdeče zastave, nered. To so begunci . . . Kriknil je: „Streljajte!“ — Počil je strel, ptice so odletele, Niko je padel na zemljo in pred njim je zrastel prijatelj Pepič.

„Zlata duša! Prides, da umrješ z nami za svobodo?“ ga je pozdravljala prijatelj.

„Kaj ni rešitve?“

„Ne! Evropa je sita nemira, katerega dela peščica ljudi. Evropa hoče pokazati svetu, da ljubi mir. Evropa je poizkusila najnovejše topove. Bili smo ji vedno na potu. Spomenik nekdanjega in sedanjega trepetanja. A prejšnje čase je blažil sovraštvo Kristus — zdaj ni jezu, ni meje narodnemu mrzenju, hlepenju vlasti po naših deželah. Glej — kolikor nas je tu — umiramo za svobodo, za katero še ni zrel svet.“

„Za neumnost!“ se je razjezil Niko. „Uboga kranjska dežela! Najhujše zlo je zate, da je mnogo glav, a malo pameti“ . . .

„Bilo!“ se je zasmel Pepič. „Glej, naredili smo okope — v njih čakamo smrti. Pridejo z zrako-

plovom in nas postrele. Ali ni junaška taka smrt, Niko? . . . Kar iz višine, nenadoma . . . Pridobitev našega veka.“

Komaj je izgovoril, že se je prikazal na nebo črn ptič. Čuden, rezek ropot — smrtni krik po taboru . . . Vrgli so se na tla, se kopali v zemljo. Bližal se je velikanski ptič, boljbolj se je slišala njegova hrumeča sapa. „Bežimo! Kam?“ — Kakor preplašene mravlje . . . In sik zgoraj — stok spodaj — ples rok, nog in glav . . . O, nehajte vendar! Ali je izumel človek tako morilo? Niko je zaprl oči in zaril glavo v zemljo. Tako je čakal smrti. Toda kmalu je nastal molk okrog njega — slišal je samo hropenje smrtonosnega ptiča — potem glas, ki se je tresel usmiljenja: „Mir! Mir! Kaj dela nesrečni svet! Raztopite vendar topove! Vlijte iz njih podobo Kristusovo. Postavite jo na obmejne griče in gore. Neporušna trdnjava bo varovala dežele razdejanja, narode pogina.“ — Niko je otresel zemljo z las in pogledal. Po taborišču je stopal poleg moža v vojaški suknji črnooblečen duhovnik, velikanski ptič je bruhal vojake iz sebe, ki so iskali ranjencev in živih. A tu ni bilo kaj obvezovati. Duhovnik je mrmral besede molitve in vzklikal: „V dvajsetem stoletju po Kristusu taka morija!“ — Poveljnik vojske je odrekal: „Hotel so tako: Zdaj bo mir — dokler je živel ta narod, ni bil mogoč.“ — „Je to pravica?“ je vzdihnil duhovnik.

„Pravica dovršenega dejstva! Res nas niso prosili na tako pomoč . . . Ali to je bila prilika, čakana že dolgo, da se uvede naš red v nered teh dežel in glav.“

Poveljnik je zagledal Nika in vzkliknil: „Edini živeči! Pokažem ga našemu svetu!“ — Niko je omedlel, ko so ga vlekli trde vojaške pesti, vkljub njegovemu ustavljanju, v zrakoplov. Hotel je umreti med svojimi, na domači zemlji. — Ko se je zavedel, je bil v stolpu, iz katerega je videl po cve-toči, umno obdelani zemlji. Jetnik. Dolga leta je živel v stolpu, dolge ure mu je pripovedoval jetničar o činih njegovega naroda, ki tekmuje za prvenstvo na morju. Tako je izvedel, da je Adrija, da je vse morje v rokah slovanskih sovražnikov. Adrija in vse dežele od Balkana do Italije. Vse so dobili in si razdelili za plačilo, ker so potlačili tako imenitno velikansko slovensko revolucijo. A skoro se stepo sedanji sosedje . . . Želja in nenasitnost Evrope sega preko starega in novega . . .

Niko je osivel v žalosti in hrepenenju. Spi-soval je prošnjo na prošnjo, da bi ga izpustili, da si želi umreti v rodnem kraju. Izpustili so ga milostno in ga opozorili, naj pogleda, kaj je naredila nova vlada iz njegove domovine. Ubral je

pot tja, kamor je potovala duša vsak večer. Prehodil je deželo za deželo. V nadi, v strastni želji, da sliši še enkrat domači glas . . . Oh, povsod tuje vasi, tuja mesta, tuj rod. Premenilo se je lice zemlje, premenili so se ljudje. Hodil je od Karavank do Velebita, in ni slišal slovenskega imena. Kjer je stala nekdanj Ljubljana, je bilo polje. Novo mesto, široko in mrtvo, se je razprostiralo po Savski zemlji. Iz nje so kipeli zvoniki, na gričih okolice so stale zopet cerkve. Na mestni hiši je videl napis: „Kristus zmaguje.“ — Niko je sklonil sivo glavo. Spomnil se je Heleninih besed. Stopil je v cerkev in premišljeval v globoki žalosti, kako dovede pregreha poedinca ves narod v propad. Ali pridiga, govorjena v trdem tujem jeziku, ga je podila vun iz mesta, tja, kjer je stala nekdanj zibel njegovih dni. Med ogoni polja je iskal zaman sledu o Helenini hiši. Od stare Emone se je videl še zid na Mirju, od njene mlajše sestre ni bilo sledu . . . Napotil se je do Trsta. V tem zatočišču slovenskih dežela bo vendar našel dušo, s katero se pogovori. Nič . . . Dasi je hodil po pomolih in poslušal. Samo trda bahata govorica novih Adri-jinih gospodarjev. Bilo je dovolj . . . Zahajalo je solnce za morjem, poslednji Slovenec je zaprl med tujci trudno oko, stopil je poln strahu v neznan svet. Skoz daljne daljave je romala ske-sana in plašna duša. Nad zemljo je plavala, letela je med svetovi, plaha se je ozirala po prijatelju. Prišla je v kraj, nepojmljiv v telesu potujočemu duhu. Vedla je, da se odloči tu sodba . . . Kar ji prikrohočejo naproti znane pošasti noči:

„Pozdravljen, prijatelj!“

Duša se je ogibala, klicala: „Kristus Gospod! Helena!“

Krohota pošasti: „Sedevale smo pri tebi zvesto vse noči — sedaj nas ne odpodi zvon — ljubček, zdaj je večna noč!“

„Pustite me! Oprala me je pokora dolgih let, molitev deklice.“

„Ni usmiljenja — ti si naš — naš!“

Zeleni nohtovi so se krivili . . . Bela je stopila podoba Nikovih sanj pred trepetajočo dušo, zmaji so se potuhnili. Sladek glas je velel: „Velika in nerazumna je milost Gospodova!“ — Naredil se je molk, nepojmljiv, grozen. Svetovje se je treslo, zmaji so trepetali. Naredila se je nepopisna svet-loba — duša, spokorjena in plaha, si je želela tisoč smrti, da ne bi videla prihajati Zasmehovanega — duša, željna lepote in ljubezni, si je želela tisoč življenj, da bi mogla gledati večni Vir usmiljenja.

Tedaj je pregovoril glas, rahel kakor struna, mogočen kakor vsi gromovi sveta: „Kaj želiš, plaha duša?“

„Usmiljenja, Gospod!“

Zasikali so zmaji: „Ni ga vredna — ona je naša!“

Nasmehnil se je Kristus in popadale so pošasti: „Ni vaš! Vedna je bila borba — vedna molitev zanj. Moli, duša, kar si zaničevala! Ljubi, kar si sovražila!“

Izginila je svetloba, treslo se je svetovje, plameni so ovili dušo, bela podoba ji je kazala pot. Ozko pot. Ob njej sikajoči zmaji . . . V tem strahu vseh strahov . . .

Ave Maria! Veselo se je oglasil šentjakovski zvon. Dan je pregnal pošasti noči. Niko je odprl oči, strmел, poslušal. Ave Maria! Zvone tako na onem svetlu, ali se je vrnil na dom zmot: Ali ni umrl? — Zvoni in zvoni . . . Od hudih sanj trepeče srce, telo je potno, duša zadivljena. Na noge skoči Niko in odpre naglo okno. Zvoni, zvoni! Ljubljeni glas! Pred njim je tiha Florijanska ulica, izza vrat sliši materin šepet: „Beseda je meso postala“ . . . Premagan velikega veselja pade na kolena in vzklikne: „Ljuba slovenska domovina! Ti nisi plen vragov, ne bodo te uničili lastni sinovi. Velika in močna postaneš v Kristusu, straža morja, opora Avstrije. Ljuba, preljuba Helena! Izprosila si, premagala upornega duha . . .“

Dolgo je klečal. Pod vtisom sanj, razburjenosti poslednjih dni. Ko je vstal, je vzel svoj „Novi evangelij“ in ga zamašil v peč. Ni se tresla roka, ko je prižgal. Ali nagajale so žveplenke, šepetalo je: „Toliko truda in denarja, ni škoda, nisi bedak?“ — Prižgal je celo škatlo in plamen je obliznil kletev . . .

Zvon je klical k prvi maši. Rahlo so se odpirala vrata po mestu, tihi obrazi so izginjali v veži cerkva. Niko je stal napravljen pred materjo: „V cerkev grem, mati!“

Vzkliknila je: „Hvaljen bodi Bog! Vso noč je bila taka reč . . . Kropila sem, kadila in molila . . .“

Nevihta tedaj. Grom podiranja in streljanja je bilo njeno delo. Niko se ni ustavil ob tej misli. Jutro je bilo kakor izkópano. Vse sveže, čisto. Po jarkih se je odtekala še voda, raz strehe je kapalo. Helena je klečala na svojem mestu. Zagledala ga je in videl je, da sta zdrknili dve veliki solzi po njenem licu. Vedel je, da joče od radosti. Pokleknil je in klečal dolgo. Tiho je šla mimo nje Helena . . .

(Konec.)

MIRIDITI;
V ALBANSKIH
GORAH.

ČRTOMIR IN BOGOMILA.

Novela. — Spisala Lea Fatur.

VII.

(Konec.)

Ne razumem te, Helena . . ." Gospa Svetlinova je zopet in zopet ponovila te besede. Kako ne! Hči se odpravlja z doma, in mati se ustavlja ob njej sredi sobe in motri svojo ednico. Kako prijema v roko zdaj to, zdaj ono, sklada v kovčeg, jemlje zopet vun. Mrtvo, raztreseno. Kakor da dela to kdo drugi, ne ona; kakor da se poslavlja kdo drugi od doma, ne ona. Zakaj, Helena? Ugiblje mati, vprašuje. Ne odgovore bleda, molčeča usta. Vse je v neredu po hčerkinu sicer tako mirni spalnici — in zunaj je jesen. Pordelo drevje na Gradu otresa listje, po zraku veje tako tožno . . . Po trdem tlaku pred hišo udarjajo okovane pete vojakov-novincev — za njimi gre materin jok. Po trdem tlaku hite abiturienti na kolodvor, za njimi gleda matere solzno oko. Oktober je. Vse se poslavlja, poslavlja se tudi Helena. Odprte so omare in kovčegi. Na mizi, divanu in postelji leži perilo, obleka, klobuki in drobnarija, ki je potrebna razvajeni mladi dami. Po sobi diši po sivki in naftalinu, ki ju je natresla skrbna mati na dnu kovčegov, po sobi se igra žarek jesenskega solnca, objemlje Helenino od rjavih kit obvito glavo.

Ustavila se je pred polico. Rdeče, zeleno, modro oblečene, z zlato obrezo olepšane — stoje tu knjige, njene prijateljice. Edine zveste. Druga za drugo roma v nežno roko, druga za drugo izgine v dnu velikega kovčega. — Čudno prazna strmi polica v mater. Slovo! Ni verovala gospa

Svetlinova, da se uresniči, a zdaj je pred njo težka ura. Iz tožne materine duše se ponavlja vprašanje: „Zakaj vse to? Ne razumem te, Helena. Ti se vendar kmalu vrneš?“

Negotov trepet oči . . . Potem miren odgovor: „Rada imam vse tako pri rokah.“

„Ali, Helena . . . Zakaj ta odhod brez slovesa? In čemu greš? Vsak dan pričakujem tvoje besede. Pričakuje jo tudi nekdo drug . . . Nisem verovala, da odpotuješ. Zdaj je najeto stanovanje in naročen voz. Jutri! A jaz ti prigovarjam že mesec in dan: Povabimo k nam doktorja Črniča. Saj je priznal svoje zmote. Saj je našel prijatelje, ki so mu uredili njegove razmere. Častna služba mu je gotova. Slavno ime, velike zasluge si steče zdaj kot pisatelj. — A ti molčiš na take besede, Helena. Izogiblješ se Črničju, dasi vem, da ga imaš rada, da trpiš radi njega . . . Vsega tega ne razumem, hčerka moja . . .“

Trpkó so se stisnila hčerkiná usta. Nerad je prišel odgovor iz njih: „Razumela boš vse . . . Sam mora izvojevati ta boj — kot sem ga izvojevala jaz sama. Ne radi mene. Radi resnice, iz prepričanja mora prenašati strele, ki lete zdaj vanj iz lokov prejšnjih prijateljev.“

Začudila in zamislila se je mati: „Prava je tvoja misel, Helena. Toda glej, mene moti misel: Ali bi bil drugače prišel k sebi? Bila sem morda prenapla . . . Ti ne bi hodila od mene. Z željo v srcu . . .“

MAKEDONSKI KRISTJANI BEŽE PRED TURKI.

Helena je odložila zavitek in se ovila okrog materinega vratu: „Ne, mama moja! Prav je imel tvoj trezni razum. Rešila si njega in mene. Da bi mi bila dovolila tedaj, da se vzameva, kdo ve, kdo more jamčiti, da bi bila pripravila vročeglavca na drugo pot. Ženska sem. Razodel mi je s svojo ljubeznijo neznan svet in tisti hip sem pozabila, kar si učila otroka: Zvonilo je poldne. Očarana od besede minljive ljubezni sem pozabila večne. Nisem molila. Opomnila me je Alma. Jaz sem slišala in videla samo Nika. — Še tisti večer sem si izprašala vest, še tisti večer sem uvidela: Premağala bode ljubezen moj razum. Zaspal bi čut za resnico. Enaka bi postala onim, ki se love samo za pogledom moža, nezmožne misliti na kaj višjega. Bolela me je tvoja prepoved. Ljubila sem ga in ga ljubim. Poslušala sem te — in zdaj se ti zahvalim: — Niko je našel pravo pot — našla sem jo pa tudi jaz . . .“

Dobro je dela materi hčerkin beseda, olajšane duše je ponavljala: „Zakaj pa siliš zdaj na univerzo? — Tako slabotna si. Dovolj je bilo muk. Ostani rajša doma. Nikovi ženi ni treba doktorata.“

Helena se nasmehne: „Ne, Nikovi ženi ga ni treba . . . Ali treba ga je meni.“

Zopet je odmajala mati: „Govoriš, kakor si govorila, preden si poznala Črniča. Zakaj mučiš zdaj sebe in njega, Helena?“

Oči, ki so zakrivale svojo tajno, so se ozrle v križ na klečalniku ob postelji. Zvesti Tolažnik! Koliko bridkih solza si videl v tihih nočeh. Ali morala je izvojevati sama ta boj, zanj in zase. „Vse Vam razodenem mati in prav mi boste dali. Jutri se poslovim s Črničem, jutri me spremi Alma na kolodvor.“

„Alma? In ne Črnič?!“

„Zakaj ne Alma? Črnič bo stal na kolodvoru — pozdravil bo . . . Kaj naj bi govorila še po tem, kar se pomeniva drevi? . . . Spremil bo Almo domov — spremljal bo Almo . . . Druga sreča bo odkupljena z mojo . . .“ Bolj sama sebi kakor materi je govorila brezglasno Helena. Mati, ki ni mogla premagati očitanja svojega srca, je odhitela, da ne gleda več sence dušnega boja na bledem obrazku. Čutila je, da se je zgodilo tu nekaj, kar ne more več popraviti človeška roka, slutila je — veliko hčerkino žrtev. A v tem, ko je mati na

GUSLAR PEVA O TURŠKI VOJSKI.

skrivnem jokala, je napisala Helena z mirno roko Črniču: „Jutri odidem. Pridi o solnčnem zahodu na Grad.“

In ni se tresla Nikova roka, ko je odpiral zalepko, niso se izpremenile črte obraza, dasi so ga klicale drobne vrstice na slovo. Ona gre? Naj gre! Ni mu zdaj do sestankov in zaljubljenih besed. Sam mora izvojevati ta boj. Ne radi rjavih oči, ne radi ponosne duše. Naj ve ves svet, da se je vrnil samo iz prepričanja, možato, odkrito! Tačas se vrne Helena, in tedaj . . . Mati ne bo imela več po- gojev, hčerka ne druge ljubezni. Samo enkrat ljubi Helena . . .

Niko se nasmehne tožno, spravi listič v mizo in seže po peresu. A ne gre. Premočno je zavalovilo srce ob pozivu preljubljene, ki je hodila toliko dni molče mimo njega, na obrazku bolestno vdanost. Pač so ga pozdravljale rjave oči, a ne več z istim žarom. Nekaj nadzemskega je zdaj na Heleni. Izpremenila se je, izpremenil se je on in izpremenilo se je vse okrog njega. Iz nizke sobice je postala velika in svetla soba, vegasta miza se je izpremenila v moderni pisalnik, žalostna mati v veselo ženo — iz prejšnjih nasprotnikov so postali prijatelji, iz prijateljev so vzrastli sovražniki.

„Tak značaj! Se ne sramuješ? Res, bil si vedno hinavec — rojen Črtomir. O! Ni značajnosti med nami, zato se ne razvije svoboda. Seveda!“

ČRNOGORSKE STROJNE PUŠKE.

Tebi je za premoženje. Za žensko, za bel kruh si izdal prepričanje. Sanje te plašijo, baba? Soparna noč, ženske vraže so rodile tiste sanje — a neznačajnost se izgovarja z njimi. Izdal si narod.“

Tako je očital Niku prijatelj, ko mu je odkril, da je uničil svoj božokletni spis, da je vrnil židu predujem in da se je vrnil k oltarju svoje matere. Na tiste in take besede je odgovoril Niko mirno razburjenemu:

„Nehajte mi z vašim značajem in vašim prepričanjem. Vi zaženete vselej krik o neznačajnosti, kadar kdo najde pravo pot iz zmede vaših nazorov. Ta za ženo — oni za službo, pravite. A

ne pomislite, da se mora naveličati misleč duh vaše brezmiselnosti; ne mislite, da prejdejo leta mladostnih zablod in nemira — temu prej — onemu pozneje — in da pokaže, kdor je mož, kdor se vas ne boji, svoje prepričanje. Povej mi vendar: Kdaj sem bil bolj značajen: Ali tedaj, ko sem se lovil za prazno frazo, ali tedaj, ko sem zanikaval, kar mi je trdila in glasno klicala duša; ali zdaj, ko izpovem očitno svoje prepričanje in se ne bojim vaše gonje? — In povej: Kdaj sem izdajal narod: Ali tedaj, ko sem se vsužnil židu — vsužnil iz užaljenega samoljubja — za delo, ki bi prinašalo narodu samo propast — ali zdaj, ko delam iz prepričanja, da delam za

ALBANCI.

resnično narodovo dobrobit? — Sanje, praviš. Toda te sanje so bile plod očitkov in strahov, ki so me vedno preganjali, kar sem bil zagazil v praznost brezverstva. Premoženje? — Kaj mi ni obetal žid premoženja za moje pero? — Več denarja in več hvale bi bil žel z onim delom razdiranja, kot ga bom žel za svoj tihi trud. A ni mi žal. Brez samopašnosti, brez iskanja samega sebe naj bo moje delo. V njem naj se sveti samo Kristus, ki prenavlja duhove in svet. — A ti mi oponašaš žensko. Najblažjo žensko. Vendar se motiš. Nisi pomislil, da bi se bil lahko pohnavil pred materjo in hčerjo. Nisem in ne bom govoril s Heleno, dokler ne stojim popolnoma čist pred svetom. Ti ne razumeš tega — vendar preudari moje besede."

Nervozno se je nasmejal prijatelj: „Preudarjam... Vi ste pač vsi enaki... Klavni junaki... Najmlajši Črtomirjev, ne zabi name, ko boš sedel v časti in slavi."

Tako sta se razšla in Bog ve, če se združijo še kdaj njune poti. Od onega jutra se zbudi Niko vsako jutro ob glasu zvona. Zopet hiti, kamor je hiteval pomladna krasna jutra. Skoz dež in vihar. Vsako jutro kleči Helena v kapelični klopi. Zdaj pojde. Naj gre! Ugladila mu je pot, odprla mu je vsaka vrata — prebil bo čas preizkušnje, govoril bo z Almo večkrat o njej, veselil se bo svidenja, skupnega delovanja. — Zasanjal je mladi pisatelj — ustavila se je roka — hitela je misel k prihodnji sreči...

A deklici, ki sta šli proti večeru počasi na Grad, nista govorili o svidenju, o vrnitvi. Ločitev samo je bila njuna beseda, o ločitvi je šepetalo in šumelo velo listje, drevje, ki se je izpreminjalo tako krasno v svoji jesenski obleki. Helena je dolgo gledala jesensko sliko: megle, ki so zakrivale glave planin; polje — rjavo, sivo, zeleno; dim, ki se je valil nad njim. Tam, po ravnini drči vlak. Mudí se mu, da odnaša ljubeča srca z ljubeča doma. Težko sopiha vlak. Težka bo ločitev, Helena... In po ločitvi pride pozaba — pozaba je smrt. — Bleda se nasloni Helena na Almo: „Ne pozabi me vsaj ti!"

„Jaz da te pozabim?" se čudi Alma, „kaj ne veš, Helena, kaj si mi ti?"

„Vendar me pozabiš kmalu — in prav je tako. Pozabi in bodi srečna."

„Jaz srečna? Odkod meni sreča?" se je začudila Alma in izdala tako svojo pekočo rano.

Nasmehnila se je Helena materinsko in pogladila razburjeni obrazek: „Uživala boš srečo, ki je morda edino prava za žensko srce. V gimnazijo hodiš, pa ne boš delala mature kakor jaz, ne boš hodila

za vedo kakor jaz. Slajši in lajši kakor moj je tvoj poklic: Ljubeča žena boš podpirala svojega moža v njegovih težkih borbah. Obljubi mi, Alma, da boš zvesta, močna in velika."

Bledel in plamenel je Almin obrazek, zavzeta je vpraševala: „Kaj govoriš, Helena?... Tako čudne misli mi vzbujáš... Ti ljubiš vendar njega in on..."

„Bo pozabil mene in ljubil tebe, Alma, zvesto, čisto srce..."

„Ali Helena... Ti se ne smeš žrtvovati..." hitela je Alma v strahu in veselju, „in kako naj mu nadomeščam tebe jaz?"

„Tolažila boš prijatelja. Potreben bo tolažbe. A zdaj idi, otrok, pusti me samo! Kadar zazvoni večerni ave, tedaj pridi!"

Alma je odšla sklonjene glave na grajsko planoto, nemirni prstki so trgali gole vršiče vej ob potu. Helena se je ustavila na zapadni strani Gradu, kjer je videla tako jasno pred seboj ljubljeno rodno mesto, nad njim solnce, ki se pomika za gorami, belo cesto, ki hiti v daljavo, ki se izgublja med griči. Helena se je naslonila na kamnito balustrado in se zagledala v samostansko cerkev. Prihajale in odhajale so sence, naprej in nazaj so begale misli, pa niso pregnale odločnosti, ki je zalila danes nežne Helenine črte. Saj ne sanja njena duša. Sklenila je in dovršiti mora svoj sklep. Naglo prelete misli dni, ki so bili. Ko je želela na višino onih, ki niso iz volje mesa, ne iz volje krvi. V tihoti cerkveni je bila slišala glas, poveljujoč in vabeč: Moja svečenica si! Oznanjaj svetu, ki gazi in tepta moje ime, oznanjaj nevernemu svetu moč in slavo, ki jo imam od vekov do vekov. Visoka se je dvigala gora popolnosti pred njo — in pogumno je bilo srce, trdna noga na poti v strmino.

Ali ob tej poti je zažarelo krasno cvetje... Ustavila se je noga. Srce je zapelo himno, ki navdušuje ženska srca od postanka svetov do danes. Visoko čelo, duhoviti pogled, uporni duh, mladeniški polet mladega prijatelja so izmamili Heleno raz njeno pot. Prišle so mehke želje, polagano, neopaženo. Nezavestna, kaj se godi v njej, se je shajala in se pregovarjala z njim. Dobila je prepričanje, da jo ljubi Niko s plamenom idealne ljubezni, postala je uverjena, da se bo odpovedal radi nje svojim zmotnim nazorom. Vprašala je mater. Odgovorila je mati in rekla: „Pusti ga, Helena, ti pogubiš sebe in njega." — Prosila ga je... Ne! Njemu je bila ljubša nevera in zmota. Zakrknjenemu srcu ne prisije resnica. Bolela jo je v dno duše njegova poguba. Morda ga odkupi žrtev velike vroče ljubezni... Tedaj se je rodila

misel in sklep . . . Teško je bilo učiti se po takem sklepu, v takem nemiru. V zavesti, da podi užaljeno samoljubje ljubega prijatelja na nevarno pot. Toda upala je in molila. — Zmagala je njena trdna vera, vneta molitev, ljuba je bila Bogu obljuba zatajevanja. — Prišel je in pokleknil . . . Ono jutro po viharju, ki je razgrajal tako silno nad Ljubljano, ko so prižigale gospodinje oljke, ko so molila plaha srca, da odvrne Bog moč nesreče, tedaj je prišel . . . Čakala je dolgo, težko. A ko je pokleknil skrušen pred oltar, ko je pogledala ljubljene — zanjo izgubljenega —, tedaj sta ji bili potekli dve bridki solzi na sklenjeni roki. Žrtev, dvojno žrtev doprinaša. Alma ljubi Niko. Zdaj mu razodene vse. Zdaj ga prosi, da jo pozabi. Sladek bi bil čut, da jo ljubi in čaka osamel združitve onkraj groba. Toda Alma ljubi prijatelja — pozabiti mora Niko Helene. Poldanski zvon, poletni žar sta spremljala žarno zatrjevanje vekovite ljubezni. Večerni zvon, jesenski hlad naj spremljata odpo- ved. Žalostno se upira in ozira ljubo solnce v zemljo. Slovo jemlje. Trepetajoč hite poslednji žarki po gričih, po mestu. Zarde planine in oblaki, oživi rumenilo dreves. Alma poje: Solnce za hribece gre, lunca pa za gore, treba jemati bo od ljubega slovo. — Nagajivka, kako nadaljuje proseče: Ljubček, nikar tako! Nikari jemati slovo, jaz bom točila prebridke solze . . .

Našel korak . . . Šumi listje pod njim, zatrepče srce pred njim. Almina pesem umolkne. Razgret od hoje, oči velike in jasne, pričakovanje in nada v njih, stoji Niko pred Heleno. Molče mu je podala roko, beseda ni hotela iz ust. Zdaj šele je čutila težo tega slovesa, ki ne obljubljuje svidenja. Izkušnja jo napade, da bi molčala o svojem sklepu, da bi uživala srečo ljubljene žene, slavo pisateljve sotrudnice. Naj se trudijo drugi po strmi poti premagovanja, ona se ne more. Veliko in

jasno je postalo njeno oko, drhteča usta so izpregovorila: „Pozdravljen, ki si se vrnil iz dežele zablod!“

Razširile so se njegove roke, da bi objele in pritisnile nase sanje in up vročega srca. Toda Helena je tako nadzemeljska v svoji mirni lepoti, črna obleka njena se mu zdi ukrojena po redovniško: nekaj nevidnega stoji med njima.

Bridko hrepenenje se izlije v besede: „Ob uri slovesa me pozdravljaš, Helena?“

To vprašanje vrne Heleni zavest. Izpremeni se ji glas in pogled, ko ponavlja: „Ob uri slovesa. In najino slovo bo dolgo, Niko.“

„Če bo tudi dolgo, Helena — saj čakam in upam.“

Stresla je glavo: „Najino slovo bo za celo življenje.“ Truden je postal glas, omagal je pri zadnjem zlogu, oči so se izognile ljubim očem.

Niko je prebledel in planil: „Kaj govoriš, Helena?! Je li mogoče?! Kaj mi nisi obljubila večne ljubezni?!“

„Večno!“ je potrdila in pokazala na solnce: „Glej ono zapada — a se vrne tem svetlejšo. Tako moja ljubezen. Zatone ti začasno, da se pokaže onkraj groba njena čistost in zvestoba.“

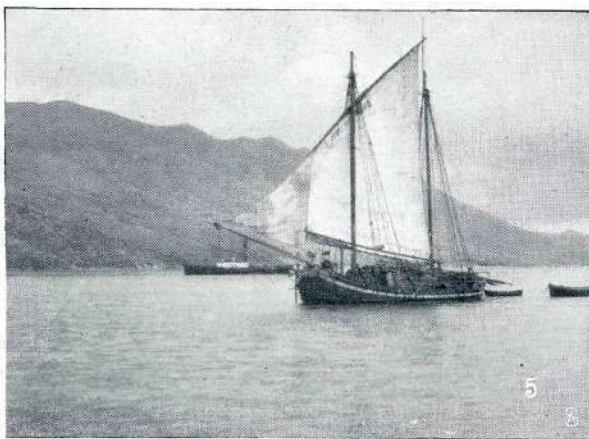
Bled je stal mladenič pred deklico. Spominjal se je njenih besed: „Molila bom tako, da bom uslišana.“ — Prijel ga je čuden strah. Kaj je sklenila Helena? Čutil je, da ni ne trden, ne močan brez nje, da je živela, da bo živela vedno v njem — a da ne bo nikdar njegova. Boječe je prosil, da ga reši muk.

Ojunačila se je: „Vse ti razložim, Niko. Sedi, poslušaj!“

Sedel je na kamen. Zadnji žarek solnca je obseval Helenino lice, ko je pojasnjevala: „Sammo velika ljubezen je zmožna žrtve. Ko si se bil poslovil oni dan tako razburjen od mene, se me je lotil strah. Kaj je časna sreča, časno trpljenje, napram slavi, katero uživajo izvoljeni vekomaj? Da bi zapustila

GENERAL JANKO VUKOTIĆ.

UTRJENA GORA TARABOŠ PRI SKADRU.

radi tebe svetlo stezo tjakaj — nikdar ne bi prišla tja, ne ti, ne jaz. Odrekla sem se tvoji ljubezni. . . .”

Nežni glas se je prelomil. Oko se je ustavilo na oblaku, ki je ovijal griče na zapadu in se svetil kakor obljuba vstajenja. Niko je stal nepremično. Življenje, sanje one noči, podili so se mu nejasno v glavi — a bela in čista je stopila predenj za-gonetna podoba — spremljevalka njegovih dni. Omahnil je kakor drevo v viharju, glava se je sklonila na kamen, srce je zastokalo: „O, zdaj te poznam, Helena! — Ti si Bogomila, najnežnejša slika vsega pesništva, najkrutejša zame.“

Trepetajoče roke je položila Helena na kodro-laso glavo, s trepetajočim glasom je prosila: „Niko! Moj Niko! Glej, življenje mine in mine njegova bo-lest. Nič ne bomo vedeli tam o teh bridkostih. Niko!

Da se snideva v Gospodu . . . Da ostaneva zdru-žena, tu v delu, tam v večni slavi . . . Niko! Alma ti pomore — pogovarjaj se z njo o meni. — Ne! pozabi me, misli samo, da si vojak velike armade. Zdaj vojak, moj zaveznik . . . Zvoni! Z Bogom, Niko! Angel Gospodov prinaša mir . . .”

Poljubila sta se ob svečanem zvoku, ki je plaval po mestu. Prvič in zadnjič. Kakor da gre v oblake, je odhajal mladenič. Bridka radost mu je tesnila srce. Mrak je poljuboval gore, griče in ravan. Pod njim in nad njim so zažarele zvezde. Od zvezda v nižini do zvezda v višini, od gora do gričev se je prelival ljubljeni glas zvonov: Ave Maria! Da bi ostali ti zvonovi trdni glasniki ponižne in upajoče vere, da bi čuvali rast in čast naše domovine!

IZ GLOBOČIN.

Zložil Silvin Sardenko.

Gospod, dovoli sinovemu srcu,
izliv gorjã iz globočin izliti!
Ti veš in jasno vidiš: Kakšno mater
izgubil sem v izgubi žaloviti.
Najmanj življenje smrtno, kar je mati
otroku mogla iz ljubezni dati.

V moj živi tempelj, prva svečenica,
ime je Tvoje ona zašeptala
in večno luč je v njem prižgala ona;
vsak dan je v tempelj verna skrb jo gnala,
pogledat, če so še tako iskreni
od nje prižgani tajnostni plameni.

Gospod, še več! Tvoj križ, Tvoj sladki jarem,
ljubiti me je naučila ona.
O, kajkrat sem jo videl: S težkim križem,
priklonjena od vdanega poklona,
na Golgoti je šla pred mano:
„Moj sin, molčimo in trpimo vdano!“

Moj sveti stan, ta zlati cilj na zemlji.
Od višjih rok je posvečenje dano,
a glas molitve, trud modrosti njene
na potu me je spremljal neprestano,
da cilj, ki ga je čakala s solzami,
zatonil ne bi daleč za gorami.

Gospod, prerano si jo odpoklical.
O, vem, da leta bila so visoka,
in grenki dnevi trudnemu telesu,
korak slaboten kot korak otroka.
Ljubezen pa je bila vsak dan mlajša,
močnejša vsak dan, ah! in vsak dan slajša.

Ko solnce zemlji v nočni grob zatone,
v tolažbo zvezde zableste bogate,
a moje zvezde vse so pobledele,
odkar ne vidim več ljubezni zlate.
Še mnogo mater pride mimo mene,
a matere ni zame več nobene.

Gospod, odpusti! Delam Ti krivico.
Oko hudobno biti mi ne more,
ko vidim, da si ti neskončno dober:
Sprejel si dušo v blažene prostore,
v obličje Tvoje gleda njeno lice.
Kaj niso naše matere svetnice?

